Adımlar

İÇİNDEKİLER

YIL : 1 I. TEŞRİN 1943 6

Adımları Beğeniyorsanız

Abone olunuz, Abone bulunuz.

Altı Aylık Abonelerimize:

Bu sayı ile aboneniz sona eriyor. Adımları beğendiğinizi, okuyucusu olmakta devam edeceğinizi umuyoruz. Abone bedelini posta havalesile veya posta pulu olarak «P. K. 61, Ankara» adresine gönderiniz.

Humanizma Sayımız:

İlk kânunun birinde Humanizma sayımızı bekleyiniz. Bu sayıda, şimdi üzerinde çok sözler söylemekte olan Humanizma meselesi muhtelif yönlerden incelenecektir.

Adımların Okuyucu Sayfası:

Adımlar, bugünün hayat ve sanat gidişini yakından takip ederek okuyucularına bildirmek için çalışıyor. Daha faydalı olabilmek için, Adımlar'da ele alınan mevzulara okuyucularımızın kendi hayat tecrübelerinden, bilgilerinden katacakları gerçekleri, düşünceleri de öğrenmek ve okuyucu sayfamızda yaymak istiyoruz. Yazılar hakkındaki mütalâalarınızı, Adımlar'da ele alınmasını arzu ettiğiniz mevzuları «Okuyucu Sayfası» na bildiriniz.

Gelecek Sayılarımızda:

Cemiyetlerin değişmesinde sanatın rolü, Durkheim - Ziya Gökalp Sosyolojisinin Tenkidi, Ankaramızda bu günkü fikir cereyanları, Umumî Kültür ve meslek seçimi, Gençliğin Sosyal Psikolojisi, Radyonun Sosyal Psikolojisi, Sinemanın Sosyal Psikolojisi, Modern Mimarî anlayışı, Yaratılma halinde olan Dünya Edebiyatından örnekler.

ADIMLAR

Sahibi ve Neşriyat Müdürü : Dr. Behice Sadık Boran

Abone : Altı aylığı 150 krş. ; yıllığı 300 krş.

Adres : Adımlar, Posta Kutusu 61, Ankara

ADIMLAR

Aylık Fikir ve Kültür Dergisi

YIL : I — Birinci Teşrin 1943 — Sayı : 6

İlimde Gelişmemizin Reel Şartları

Doçent Dr. Muzaffer Şerif BAŞOĞLU
Ankara Üniversitesi

Memleketimizde, içinde yaşadığımız yüzyıl içinde, bilhassa Cümhuriyet kurulalıdanberi ilim alanında bir çok cehitler yapılmıştır, bir çok gelişmeler belirmiştir. Ankara, İstanbul Üniversitelerinde kurulan enstitüler, açılan laboratuvarlar bu cehitlerin en belirli ifadeleridir. Bu cehitler kendiliğinden meydana gelmemiştir. Başka alanlarda olduğu gibi ilimde de her ilerleyiş softa zihniyetine karşı açılan bir mücadele ve kazanılan bir zafer neticesinde elde edilmiştir. Gayemiz medenî bir dünya memleketi olarak ilim dünyası kervanına katılmak, onunla birlikte gelişmek ve eninde sonunda, ona, bizim çalışmalarımızla da, hissemize düşen illâveleri yapmaktır. Bu gaye göz önünde tutulunca, realist bir görüşle, yolun henüz başında olduğumuzu kabul etmemiz lâzımdır. Çünkü hakiki bir surette ilerleyebilmek için insan evvelâ bulunduğu yeri realist bir surette tayin etmelidir. Her sahada olduğu gibi, ilim durumumuz hakkında boş vehimlere kapılarak kendimizi oyalama yoluna saparsak kof iddialara mukadder olan boşluk hüsranına düşeriz.

İlim yoluna softalığa karşı, milletimizin ilerliyen hayatına, kazandığı zaferler neticesinde girdik. Fakat akademik muhitlerin günlük münasebetlerinde bu softa zihniyetin tesirinden henüz tamamiyle kurtulamadığımızı gösteren misaller var. Hâlâ, ilim deyince dünyadan, reel, müşahhas, tabiatta ve hayatta olandan bitenden elimizi ayağımızı çekmek, olanla bitenle hiç bir alâkası olmıyan büyük sözlere saplanmak, elinde kara kaplı kitap olan ve vaaz veren bir put yüzü takınmak gibi manâlar anlıyanlarımız var. Halbuki ilim yaşamak, tabiat, hayat ve cemiyet kanunlarını öğrenmek, ve öğrenerek insana refah ve saadeti temin etmek, insan hürriyetini arttırmak için vardır.

Bu söylediğimiz Pragmatizm değildir. Çünkü prağmatizmde inanılan bir şey hakiki olmasa da, insanı avuttuğu takdirde, buna cevaz vardır, din gibi... Halbuki biz asla bu fikirde değiliz. Bizi, yalnız avutmaktan başka hakiki kıymeti olmıyan inançları hakikat diye kabul edemeyiz. Onun için prağmatizm sakattır. Mazinin yadigârı olan softa zihniyetinin tesirini

garbın softa zihniyetini aksettiren eserlere karşı gösterilen alâkada da görüyoruz. İnsanı anlamak hususunda ilmin kifayetsizliğini göstermeğe çalışan Bergson, Alexis Carrel gibi mütefekkirlere karşı bazı geri muhitlerin gösterdiği sıcak kabulde, iyice araştırırsak, softa zihniyetin izlerini buluruz. İnsan ilimleri sahasında da ikilik güden «Tabiat İlimleri» metodlarına karşı «Ruh ilimleri» metodlarını ayrı bir araştırma yolu olarak koymaya çalışan romantik Alman mütefekkiri Spranger'i büyük bir ruhiyatçı olarak sunmağa çalışan cehitlerin kökünde de bu softa ruhu vardır. Bir mütefekkirin Garbta tanınmış olmaśı onun mutlaka softalıktan uzaklaşmış olduğunu isbat etmez. Bunlar garbte ilâhiyat fakültelerinde, kiliselerde can kurtaran hizmeti gören tiplerdir. Âlimin olanla bitenle, müşahhas hayatla nekadar ilgili olduğunu, büyük âlimlerin hayatları gösteriyor. Meselâ Galilée, Helmholtz, Freud bilhassa fikirleri bahis mevzuu olunca, derin hassasiyet gösteren insanlardı.

İlmî objektiflik ve bitaraflık hakikat karşısında derin heyecanlar göstermemek demek değildir. İlim objektifliğinin ve bitaraflığının taleb ettiği şart duyulan heyecanların, hislerin insanın kendine ait olduğunu bilmesi ve bunu vardığı hükümlere karıştırmamasıdır. Kendi gözlerimizle gördük: Bugün dünyanın belki en büyük dimağ fonksiyonları araştırıcısı olan Amerikalı Profesör Lashley, şartlı refleks araştırmalarıyla bütün ilim dünyasının gözünü kendi üzerine çeken Sovyet fiziyoloji bilgini Pavlov ve kendi memleketinde müdahaleye uğramadan hakikat peşinde gidemiyeceğini anladığı için, kendi arzusuyla, memleketi olan Almanyayı terk eden büyük Alman ruhiyatçısı Köhler gibi bilginler kendi nazariyelerine dokunulduğu zaman insan hassasiyetinin en derinlerini gösteriyorlar. Fakat, buna rağmen, muarızları objektif bir delil gösterdiği zaman bunu kabul etmemezlik etmiyorlar. Görülüyor ki hakiki ilim adamının karakteri heyecansız, «Öyle de olur, böyle de olur» diye kokmaz bulaşmaz bir vaziyet takınmak, sonra da ilim pozu takınan softaların yaptığı gibi günlük hayatında kendi refahını ve yükselmesini, verdiği bütün hükümlerin mihveri yapmak değildir. Kendi zevkimiz, refahımız, yükselmemiz mevzuu bahis olunca gösterdiğimiz şiddetli hassasiyeti hakikat karşısında gösterebilirsek ilim bakımından niçin menfi bir harekette bulunmuş olalım?

Modern mânada ilim gelişmemiz, hakiki mânasıyla, cumhuriyet devrinde başlar. Ondan evvel terbiye sistemimizde dinle dünya, garip bir halita halinde, yanyana bulunuyordu. Modern mânada gelişmemizin henüz başındayız. Bize nazaran ilimde ileri bulunan şu veya bu memleketin kötü ve zararlı hayranlığına kapılmaktan kendimizi kurtarmak, kendimizi o memleketin düştüğü veya düşebileceği görüş darlığına kaptırmamak için bu başlangıç durumunda hiç sarsılmamak üzere iman etmeliyiz ki ilim beynelmileldir, hiç bir milletin imtiyazlı malı değildir, devir devir, safha safha muhtelif milletler, muhtelif zümreler onun gelişmesine hizmet etmişlerdir. İlim beynelmileldir demek basit bir hakikatın tekrarı gibi görünebilir. Fakat bu hakikatı her zaman tekrar etmek, demagojilerin eksik olmadığı bu karışık yıllarda bir zaruret halini almıştır. Son yıllarda ilimde en ileri bazı memleketlerde bile bu hakikattan sapıldığı görülmüştür. Meselâ, erbabınca Newton'dan sonra fiziğin belki en büyük siması olarak tanınan Einstein fiziğine yahudi fiziği denmiştir. Yirminci asrın, hiç şüphesiz, en büyük başlarından biri olan Freud'un eserleri «millî ilim» ruhuna muhaliftir diye büyük şehirlerin büyük meydanlarında sürü coşkunluğu ile yakılmıştır. Bu yüzden medenî milletlerin toplandığı ilim kongralarında, bilhassa insan ilimleri sahasında, daha kökten olan otarşi fikirlerine bağlı olarak, ilim otarşisi davasını güden Alman ilmi ciddiye alınmaz bir hale gelmiştir. Bu

memleketin hakikatı her şeyden üstün tutan bazı öz evlâtları bile memleketlerinden ayrılmak zaruretini duymuşlardır. İlmin beynelmilel olduğunu hergün tekrar etmeğe ihtiyaç vardır. Çünkü bir tek büyük ilim memleketinin körü körüne avukatlığını yapanlarımız, ilmin yalnız oradan alınabileceğine inananlarımız vardır. Burada bunun hissî ve ideolojik sebeblerine girmiyeceğim. Bu insanlar bilhassa mesul kültür mevkilerinde bulundukları zaman bu kör hayranlığın tesiri altında yaptıkları tercihler ve aldıkları tedbirlerle çok zararlı olabiliyorlar.

Mevcut ilim bütün dünyanın bilgi hazinesidir, bütün insanlığın malıdır. Bugün dünyada ilim ışığını ileride tutan bazı milletler var. İlimde onların ileride bulunması kendi hususi kabiliyetlerinde ve yahut onlara hususî olarak verilmiş bir imtiyaz değildir, bir tesadüf eseri de değildir. Bunun sosyal, iktisadi, coğrafi şartları vardır. Netekim bu şartların tesiri altında, muhtelif memleketler muhtelif zamanlarda ilmin ön safında bulunmuşlardır. Fakat bu şartlar değiştiği zaman tereddi ederek geri kalmışlardır. Bizim de insanlığın bu ileri ilim kervanına katılmamız için yegâne çare, şimdiki cehitlerimizi artırarak, dünün mirası olan softa zihniyetini büsbütün boğarak, bu beynelmilel ilim seyrine uymak, ona ayak uydurmaktır. Bununla, memleketimizin imarı, teknikleşmesi daha rasyonel bir hale girecektir.

Şimdi bu yazıda asıl belirtmek istediğim noktaya geliyorum: İlim yapmak demek araştırma yapmak demektir. Umumi ilim kitaplarından insan, bu kitablar iyi ve yeni ise, ilmin o sahada vardığı kanunları, hakikatları öğrenir. Bu hakikatler bir günde gökten zenbille inmiş değildir. Bunların her birinin hattâ en küçük gibi görünen hakikatın arkasında büyük bir bilginin yahut bir çok bilginlerin uzun belki de bütün hayatlarını verdikleri araştırmaları vardır. İlim yapmak demek araştırma yapmak demektir. Araştırma yapmak ise umumi ilim kitablarından, ansiklopedilerden, hattâ meteodoloji kitaplarından öğrenilmez. Bunun için, yapılmış iyi araştırmaların üstünden, şartlarıyla, teknikleriyle, yürütülen münakaşalarıyla, ihtimamla geçmek icap eder. Araştırma yapmak için bu da kâfi değildir. Araştırmaların doğması için ciddi bir araştırma havası meydana getirmek lâzımdır. Halbuki bizim terbiye sistemimizde, hattâ üniversite seviyesinde bile talebenin şahsi çalışmalarına yer vermekten ziyade, çok ders vermek, çok malûmat vermeğe çalışmak esası hâkimdir. Onun için yetişen gençler kesilmiş, biçilmiş bir surette yalnız verilen dersler, kitablar veyahut vazifeler üzerinde şuradan şuraya kadar öğrenmek yahut hazırlanmak yoluna dökülüyorlar. Bu ise araştırma ruhunu teşvik eden, geliştiren bir hava değildir. Bugün dünya felsefe âleminin en tanınmış şahsiyetlerinden biri olan, bu şahsiyetiyle İstanbul Üniversitemize kıymet vermiş profesörlerden biri olan (çünkü bir üniversitenin hakiki kıymeti ancak araştırmalarıyla mensub oldukları bilgi sahasında bir kıymet teşkil eden profesörlerinin adediyle ölçülebilir) Profesör Reichenbach bunu tekrar tekrar söylerdi. Profesör Reichenbach «Talebeye üzerinde çalışması için vazife verdiğim zaman ekseri talebeler gidip bibliyografi aramıyorlar. Hangi kitapları okuyacaklarını, hattâ bu kitaprın hangi fasıllarını okumaları icabettiğini soruyorlar» derdi. Derhal tasrih etmeliyim: Profesör bunun, talebelerin kabiliyetsizliğinden mütevellit olmadığını, fakat gene ellerine aldıkları mevzular üzerinde kendi kendilerine işliyecek bir surette yetiştirilmemiş olmalarından ileri geldiğini söylerdi.

Memleketimizde, son zamanlarda, bilhassa üniversite muhitlerinde bazı araştırmalar çıkmaya başladı. Burada tercümeleri ve umumî ders kitablarını kasdetmiyorum, bunlar araştırma sayılmazlar. Gün geçtikçe, şüphesiz bu araştırmaların sayısı artacaktır. Bu araştırmaların kıyme-

ını tartmak hususunda hatalı hükümlere saplanmamız çok mümkündür. Burada hissî âmiller, dostluk amilleri, ilmî klişeler ve kalıplar arkasına saklanarak poz alanların, kendilerini satış hünerleri, rol oynıyabilir. İşin esasını bilmiyen, bilmedikleri için bu gösterişlere kapılanların meddahlıkları ortaya şişirilmiş kıymetler çıkarabilir. Onun için hakikaten kıymeti olanla olmayan araştırmaları birbirinden ayırt etmek için bugün yegâne çare yapılan araştırmaların hülâsa veya tamamlarını beynelmilel seviyede bulunan ilim muhitlerine takdim etmektir. Beynelmilel seviyede bulunan ilim muhitinde kabul olunacak yahut üzerinde münakaşa uyandıracak araştırmalarımız hakikî ilim gelişmemizin delilleri olacaktır.

Buraya kadar kısaca hülâsa ettiğimiz başlıca fikirleri hep bir arada olmak üzere göz önünde tutalım: bundan mühim bir netice çıkacaktır. Gördük ki ilim beynelmileldir, nekadar ilerlemiş olursa olsun, şu veya bu milletin imtiyazlı malı değildir. İlim, hakiki ilimle ve araştırma ile alâkası olmıyan bazı zevatın zannettikleri gibi hayatla ilgisi olmıyan, fonksiyonu yalnız birkaç kişiye parlak söz söyletmek, mevki temin etmek olan bir lüks değildir. İlim yaşamak ve daha iyi yaşamak ihtiyacından doğmuştur. Onun, hasbiliği hayatın seyriyle ilgili olmamasında değildir, onun hasbiliği bazı kalantor zevatın yaptığı gibi günlük hayat rüzgârlarına göre her an dümen kırmayıp her ne bahasına olursa olsun sürekli hakikatler aramasındadır. Sürekli hakikatlara ancak hayatın başka sahalarında türlü türlü fırsatlar kollamakla, sürekli araştırmalara hayat vakfetmekle varılabilir. Memleketimizde ilmin gelişebilmesi için zarurî olan ilim ahlâkı budur.

Beynelmilel olan ilmin bugünkü durumu bize büyük başarı imkânları veriyor. Tabiat ilimleri alanında ilim bugün çok ilerlemiş bir durumda bulunuyor: Radyolarımızın başında, tayyarelerin günden güne gelişen tesirinde ilâh.. bunu idrâk ediyoruz. Buna rağmen cemiyet ilimleri, insan ilimleri için ayni şeyi iddia edemeyiz. Tabiat kuvvetlerine oldukça hâkim bir durumda bulunduğumuz halde insan ve cemiyet ilimleri sahasında oldukça geri bir durumdayız. Avrupa ve Amerika cemiyetlerinin zaman zaman ve şimdi içinde yüzdükleri sefaletler, zıddiyetler bunun delilidir. İnsan yıldızlara, tabiata karşı bitaraf, objektif bir ilim vaziyeti takınmayı nisbeten daha erken tarihlerde elde etmiştir. Kendi kendine gelince, daraltıcı geleneklerin, saplanılmış akidelerin tesiri, hakikatları oldukları gibi insanların önlerine sermede kendileri için zarar gören zümrelerin zoru altında cemiyet ve insan münasebetleri hususunda bu bitaraf hakikat severliği gösteremiyor. Gösteremediği için bugün garpte bile, İngilterede, Almanyada, Fransada, Amerikada insan ve cemiyet ilimlerinin durumu, tabiat ilimlerine nisbetle, çok geri bir vaziyette bulunuyor. Onun için, insan ve cemiyet ilimleri bâkir imkânlarla doludur. Biz de büyük cehitler sarfederek nisbeten kısa bir zamanda bu alanda başarı gösterenler arasına geçebiliriz. Fakat bunun için evvelâ, içlerine kapanmış, geniş insanlık ailesinden ilgilerini kesmiş faşist rejimlerin tesiri altında, ileri sürülen «Dünya ilminden ayrı bir millî ilim yapalım» gibi saçma iddiaları kökünden atmak lâzımdır. Çünkü hususi vakaların hakiki ilim payesine varan ilmi olamaz, olsa olsa bunlar günün ihtiyaçlarına cevap veren ampirik neticeler olabilir. Fakat bunu söylemek kendi öz gerçeklerimizle meşgul olmıyalım demek değildir. Bilâkis evvelâ ilmin vardığı usullerle, tekniklerle mücehhez olarak, kendi öz gerçeklerimizi tetkik etmek suretiyle pekâlâ alemşümul hakikatlara varabiliriz. Çünkü gösterdiği hususiyetlere, çeşitliklere rağmen, hiç bir memleketin insan ve tabiat realitesi mahiyet itibariyle başka memleketlerden farklı değildir. Böyle olsaydı herhangi bir memlekette bulunan hakikatın başka hiç bir memleket için cari olmaması icabederdi. Vak'alar bize bu-

nun aksini gösteriyor. Bu ruhla yapılacak araştırmalar bizi yalnız beynelmilel ilim kervanına katmakla kalmıyacaktır, ayni zamanda «sınıfsız ve imtiyazsız bir millet» olmak, ahenkli bir cemiyet kurmak yolundaki ülkümüzün reel şartlarını da öğretecektir. Reel şartlarını temellerine koymıyan ülkülerin akıbetinin nekadar feci olduğunu tarih boyunca görüyoruz. Meselâ, bütün dünyaya hürriyet, müsavat, kardeşlik ilân eden Fransız İhtilâli, reel şartlarını hazırlamadığı ve o günün durumu içinde, belki de hazırlaması mukadder olmadığı için, ilân ettiği bu yüksek prensiplerden aykırı akıbetlere düşmüştü. Medrese zihniyetini tamamiyle arkada bırakırsak, sürekli hakikatlar peşinde sürekli araştırmalar yaparsak, günün esen rüzgârlarına ehemmiyet vermeden hayatlarını araştırmalara vakfeden arayıcılarımızın sayısı çoğalırsa, kısa bir zaman içinde hem beynelmilel ilim kafilesine ayak uyduracak bir duruma girebiliriz, hem de insanlar arasında zıddıyetler, uçurumlar bulunmıyan ahenkli bir cemiyet kurmak yolundaki ülkümüzü daha iyi gerçekleştirebiliriz, çünkü ilim, gayesi insanlara parlak sözler söyletmek, sun'i ve hayatla ilgisi olmayan tecritler yapmak olan bir lüks değildir. Bugünün dünyası içinde ilimde milliyetçiliğin hakiki karakteri, ilimde gelişmemizin reel şartı budur.

Bütün bunların da kökünde ilim adamlarını ve araştırmaları çerçeveleyen içtimaî ve iktisadî âmiller vardı ki, gözle görünmese de, onların üzerinde mevzu ve yön tayin edici kesin bir rol oynar. Bu konu Adımlar'ın ilk ve geçen sayısında Behice Sadık Boran tarafından incelenmişti.

Hilmi Ziya Ülken geçen yazısında ilmin gelişmeleriyle birlikte tarihin nihayet ne surette hakikaten ilmi bir yola girdiğini izah etmişti. Bu yazısında tarihin hakikaten ilmi bir hale gelmesinin önüne dikilen bazı içtimai engelleri incelemekte ve tarihte ilmi ve tarafsız görüşün hâkim olmasının zaruretini belirtmektedir.

İLİM KARŞISINDA TARİH

II

Profesör Hilmi Ziya ÜLKEN
İstanbul Üniversitesi

Yeni ilimle ne şekilde uzlaştıklarını gördüğümüz tarih anlayışının insan bilgisi içerisinde gerçek yerini bu kadar geç almasındaki sebep yalnız bu uzlaşma eksikliği değildir. Vakıa o, bütün devirlerde ilim ve felsefe hareketlerinden daha geniş olan ve tam bir devri temsil eden dünya görüşleri içerisinde yer bulmuş, onlarla uzlaşmıştır. O suretle ki bu dünya görüşlerinden her birinin uygun (cohrént) sisteminde tarih görüşü de onlara uygun bir zaman sezgisi ve bir nevi izah şekli göstermektedir.

İnsanla varlık arasındaki münasebetin idrakine ait olan bu dünya görüşünün nasıl geliştiğini burada inceliyecek değilim. Yalnız türlü devirler ve medeniyetlerde bir birine indirilemiyecek kadar belirli vasıflarla üç tip ayırmak mümkündür. 1) Bunlardan birisi süjenin obje içinde erimesi, insanın kendini varlıkta eritmesinden başka bir şey olmıyan mistik dünya görüşüdür. Orada insan arzu ve meyillerini mutlak bir varlığın iradesine karıştırmıştır. Şüphe yok ki bu mistik görüş her zaman **ilimden önce** değildir. O bazan **ilimle birlikte** hattâ **ilimden sonradır** (1).

(1) İlimden önceki mistik temayüllere pek çok misal verilebilir. İlimle beraber olanını Malebranche, Pscal ve diger occenionalistelerde görüyoruz. İlimden sonra olanını J. M. Balwin Bergson gibi filosofların mantıkçılığı aşmak için yaptıkları felsefi gayrette gösterebiliriz.

Bundan dolayı onu ilmi izah eksikliğinin sonucu gibi görmekten ziyade çok umumi bazı içtimai ihtiyaçların elverişli ferdi yapılar ve istidatlar tarafından ifade edilmesile izah etmek doğru olur.

Mistik dünya görüşü orta çağ gibi büyük bir insanlık merhalesini kapladığı gibi, modern devrin içinde de türlü türlü zamanlarda arta kalan veya tepki halinde yeniden meydana çıkarmak suretile yer almıştır. İşte bu özel dünya görüşünün kendisiyle tamamiyle uyuşmuş bir de tarih görüşü vardır. Orada tarihçi sanki geçmiş tarafından kavranmış ve yutulmuştur. Tarih oluşunda insan iradesinin ve **bugünün** hiç bir yeri yoktur. Vakaların zincirlenmesini **tarihi kaderin** eseridir (1). Bu kader, mutlak iradenin safha safha gelişmesi, önceden yazılmış olan şeylerin sanki bir bohçanın açılışı gibi birer birer meydana çıkışıdır. Bu dünya görüşünü en iyi temsil eden tarihçi, Bossuet'tir. 17 inci asır occasionalismeyini tarih görüşüne tatbik eden bu büyük tarihçi Discours sur l'histoire universelle'inde bütün dünya tarihini **tanrı iradesinin gerçekleşmesi** diye göstermektedir. İslâm «vahdeti vücut» unda Muhittin Arabi bu temayülü en yet-

(1) Fatalité historique veya prédestination historique.

kin bir şekilde ifade etmektedir (2).

Son senlerde Seeberg tarihle tanrı anlayışının münasebetini incelerken bu probleme dokundu (3). Mistik tarih görüşü, tarihin insan bilgisi içerisinde gerçek rolünü oynamasına engel olmuştur. Çünkü burada kader denilen «önceden çizilmiş bir plân» a göre bu geçmiş - gelecek zinciri izaha kalkılmış olduğu için, her şeyden önce tarihî oluşun gerçek sebeplerine sokulmaya imkân kalmamaktadır. Ondan sonra mistik tarih görüşü insanı geçmişin kölesi haline getirdiği için fikir terbiyesi bakımından da onu değerden düşürmektedir.

2) İkinci tarihçi dünya görüşü süjeyi objeye indirmekten, insanın varlığı kendine bağlaması ve kendinde görmesinden başka bir şey olmayan romantik anlayıştır. Bu anlayışta insan, kendi temayüllerini çok büyülterek onları bütün evrensel görüşünün mihrakı haline getirmiştir. Romantik dünya görüşünde bütün varlık benin etrafında dönmekte ve ancak «ben» e göre yer ve değer almaktadır. Romantik görüş de öteki görüş gibi, tarihin türlü devirlerinde zaman zaman meydana çıkmış ve kaybolmuş olup (4) on dokuzuncu asrın milliyet hareketleri bunlardan birisidir. Biz onu burada belirli bir tarih devresine ait olan dar anlamında değil, fakat bütün bir beşeri temayülü gösteren geniş anlamında alıyoruz.

(2) Muhittin Arabinin, Füsûs-al-hakim'inde her fasıl bir peygambere tahsis edilmiş olup bu suretle eser âdeta panteist bir "Mukaddes Tarih,, halini almıştır.

(3) R. Seeberg. Die Geschichte und Gott (Bonn 1928).

(4) Bu itibarla türlü medeniyetlerde bu romantik cesti bulmak kabildir: Eski mısırlılarda, eski Yunanlılarda (edebiyatın muayyen safhasında) ayni içtimaî şartlar romantik dünya görüşünü doğurmaktadır. Umumiyetle büyük Epopéelerde (Hindin Mahabaratası, İranın şehnamesi gibi) romantik ruh, insanın mübalâğalandırılmış değeri çok barizdir.

Romantik tarih görüşünde tarihçi bu dünya görüşüne bağlı olarak - geçmişi kendine irca eder. Ona göre bütün geçmiş ancak kendi bakışına ve kendi anlayışına göre tefsir edilmiştir. Bu gelişi güzel sübjektif bir görüş değildir. Fakat tarihi oluş içerisinde geçmiş - gelecek zincirini takip edecek yerde, bütün izahlarında geçmişi bugüne irca etmeye, âdeta kendi görüşünün bütünlüğü içinde geçmişin bütün değişiklik ve zenginliğini silmeye çalışan bir anlayıştır. Romantik tarih görüşüne en güzel örnek Fransada Michelet'nin eseri ile Almanyada Schiller'in, «Otuz Yıl Savaşı» veya Treitchke'nin Alman tarihidir (1). Son senelerde Almanyada Wirth'in Geites Urheit geschichte des Menscheit adlı eseri de tam bu karakterde bu teşebbüstür. Bu eserde bütün dünya medeniyetinde bir çok milletlerin ve hele eski şark kavimlerinin büyük rolü inkâr edilerek dünya medeniyetinin - yanlış olarak - cermenler tarafından vücude getirildiği iddia edilmektedir. Bir çok tarihi devrimlere göz yummak ve bazılarını da son derecede büyültmek üzere meydana getirilmiş olan bu eser romantik tarih görüşünün çok ileri götürülmesi zararlı örneklerinden biridir.

3) En sonra başka bir tarih görüşü ile karşılaşıyoruz ki, bu da süje ve obje arasında tam bir uyuşma üzerine kurulmaktadır. Burada insan, varlığı kendine indirecek veya onun tarafından yutulacak yerde yalnızca varlığın gerçek üzerine nüfuz edebilecek bir tarzda onunla uyuşma haline gelmiştir. Realist dünya görüşü diyebileceğimiz bu tipte (2) tarihçi de ayni karakterleri taşır. O artık ne geçmiş tarafından

(1) Antoine Guilland: L'Allemagne nouvelle et ses historiens. Müellif bu eserinde 19 uncu asır Almanyada yetişmiş Ranke, Treitchke, Mommsen, Niebühr, Siebel gibi büyük müverrihleri ve eserlerini anlatmaktadır.

(2) Tarihi maddecilik, positivisme görüşleriyle beraber her türlü felsefî endişeden uzak ve sırf objektif olmak iddiasında olan Ch. Scignobos gibi müverrihlerin görüşünü de bu zümreye sokabiliriz.

idare edilmekte, ne de geçmişi kendi hükmü altına almağa çalışmaktadır. Fakat onun hedefi yalnızca çok karmaşık ve izahı güç olan hali aydınlatmak için geçmiş-bugün zincirinin bütün halkalarını birer birer incelemek ve önceden verilmiş hiç bir hükümle bağlanmıyarak tarihi oluşun bütün âmillerini meydana çıkarmağa çalışmaktır. İşte bugünkü insan bilgisi içerisinde gerçek rolünü alan tarih görüşü budur.

Realist tarih görüşü, modern felsefe ilimle aykırılıklarını büsbütün halletmiş ve bilgi içindeki yerini ve sınırını çizmiş olmadığı için henüz bu tipin yetkin örneklerini görmüyoruz. Şüphe yok ki, o daha deneme safhasındadır. Verebileceğimiz misaller arasındaki esaslı ayrılıklar bu yetmezlikten ileri geliyor. Fakat bu misaller yeni tarih anlayışının ilerisi hakkında hiç bir hüküm vermeye elverişli değildir. Çünkü bir taraftan yeni fizik ve yeni mantık felsefi görüşlerde esaslı değişiklikler yaparken, aynı sırada bu değişmelerden müteessir olan yeni bir tarih felsefesinin doğması eski ilim zihniyeti ile vücude gelmiş olan tarih görüşü ve metodları yerine yeni ve daha etraflı tarih görüşü ve metodlarının geçmeye başlaması zaruridir.

Bugün realist tarih yolunda, başlıca üç tipe rastlıyoruz: I. Bunlardan birisi Wiliam Bankroft'un sentetik tarih idealidir (1). Bu teşebbüs bir adam tarafından bütün sentetik tarihin yapılması esasından hareket eder. Bu telâkkiye göre Descartes'in dediği gibi bir ilmin türlü parçalarının türlü insanlar tarafından vücude getirilmesi ilimde aranan bütünlük, uygunluk ve düzeni bozacak ve ayrı ayrı mizaç ve görüşlerin eserleri birbirlerile hiç bir zaman uzlaşamıyacaktır. Bankroft bu teşebbüs için büyük bir servet vakfetmiş, bir atlantik tarihi vücude getirebilmek için, ilgili bütün memleketlerde şubeleri olan çok genis bir organizasyon yapmıştır. Bu teşebbüs, ideal yetkinliğine rağmen bu kadar bol malzemenin bir elde birleştirilmesi ve kurulmasına imkân verebilecek bir halde değildir.

II. İkinci bir tip, davası ve prensipleri Henri Beer tarafından ortaya atılarak büyük bir âlim zümresinin ayrı ayrı gayretleriyle tamamlanmıya çalışılan Evolution de l'Humanité serisinin teşebbüsüdür. Bu teşebbüs de - ayni suretle - oldukça etraflı realist tarih görüşü ile yapılmaktadır. Bunlara göre bu kadar geniş fikri bir teşebbüsün meydana çıkarılması yalnız malzeme toplamaktan ibaret değil, fakat asıl sentez yapmak ve kurmak olduğu için onun tek kafadan çıkması imkânsızdır. Birleşik metodlar gütmek ve birleşik ilkelere bağlanmak şartiyle ayrı ayrı insanlar tarafından yapılan eserler pekâlâ uygun bir bütün meydana getirebilirler. Bu teşebbüs çok ilerlemiş ve hemen hemen en mühim parçalarını vermiş olduğu için, eldeki tecrübelerle hükmedilebilir ki vadedilen bütünlük ve münsecimliği temin edememiştir. Her parça ayni kuvvette olmadığı gibi, görüş tarzları ve usuller de her tarafında ayni değildir.

III. Üçüncü tip, Almanyada Problem tarafından neşredilen tarih serisinde başlıca örneğini gördüğümüz tarzdır. Burada esas, önceden plânı çizilmiş bir bütünün bir heyet tarafından birlikte meydana getirilmesidir. Böylece, müverrihler, her zaman birbirlerini kontrol edecekler ve sürekli toplantılarla görüş, metod ve çalışma yolundaki bütünlük ve münsecimliği koruyabileceklerdir. Bu suretle vücude gelen eser ne birinci tipte olduğu gibi yapı ve sentez hususunda zorluklarla karşılaşmakta ne de ikinci tipteki gibi görüş ve metod ayrılıklarının yüzünden insicamsızlık tehlikesine düşmektedir.

*

İlim karşısında tarihin kazanmış olduğu bu yeni gelişmelere rağmen, ilim ve felsefe kültüründen uzak kalan yahut temelsiz propagandalara âlet olan bir çok mü-

(1) William Bankroft'un eseri hakkında muallimler birliği mecmuasında tarih öğretmeni Bay Emin Âli tarafından makale neşredilmişti (1927-28).

verrihler hâlâ bu esaslı yoldan habersiz görünmektedirler. Onlar, bugün hiç bir değeri kalmamış olan eski tarih felsefelerine saplanarak tarihi ölü bir zihniyet içinde boşuna izaha çalışıp duruyorlar. Bu geri zihniyetteki tarihçiler arasında bilhassa iki tipi belirtmek doğru olur: Bunlardan birisi İbni Haldun mirası olan uzviyetçi tarih görüşüdür. Bugün de hâlâ Osmanlı müverrihlerinin arta kalanı bizde «azamet devri, inhitat devri» gibi bu görüşün arta kalanlarına rastlanmaktadır. Garpte O. Spengler ayni tipin son mümessili olarak gösterilebilir. İkincisi Herder'in tarihi tipler telâkkisinin türlü şekillerde devamıdır. Buna göre her tarihi tip insanlığın ayrı bir tecrübesi, umumî tekâmülden ayrı, kendi başına orijinal bir teşekküldür. Bu görüş Fichté'in Normal Volk nazariyesi ve daha sonra Gobineau'nın «Üstün ırk» telâkkisile karışarak tarihin ırkçı görüşü halini almıştır. Bir çok romantik milliyet anlayışları içinde heyecanlı taraftarlar bulan bu görüş tarihin gerçek anlayışına tamamiyle aykırıdır. Irkçı görüşün doğru olmadığını burada incelemiye mevzuumuz elverişli değildir (1). Yalnız şu kadar söyliyelim ki tarihî tip veya ırkçılık telâkkisi tamamiyle kaderci statik olduğu halde, realist bir tarih görüşünün determinist ve dinamik olması lâzımdır. Böyle bir görüş insan cemiyetlerini kesin hatlarla birbirine kapalı daireler halinde değil, fakat daima birbirile münasebette olan ve münasebetlerin karmaşıklığı nisbetinde gelişen teşekküller halinde tetkik eder. Halbuki gerek uzviyetçi, gerek tipçi tarih görüşleri bu gerçeği kavramak kudretinden tamamiyle acizdirler. «Manevî ilimler» cereyanının başında bulunan Dilthey'in tarih görüşü de ayni suretle tipçi (typhologique) bir görüş olduğu ve tarih sahasında her türlü objektif, ilmi ve tabii izahı imkânsız saydığı için ötekiler gibi kaderci, statik, ilim dışı ve geri bir görüş olarak vasıflandırılabilir.

İlmin her şeye muktedir olmadığını, «ilmin artık iflâs ettiğini», «tabiatın nüfuz edilmez sırları» yüzünden metafiziğe tekrar kapı açıldığını iddia eden hayalperestler için bu yol elbette en müsait yoldur. Onların tarih anlayışı eski çağlarda olduğu gibi, müsbet ilimlerin en fazla inkişaf kazandığı ve insan bilgisinin muhtaç olduğu temelleri veren bir devirde de yine geri zihniyetlerinin icabettirdiği böyle bir anlayış olacaktır.

Fakat memleketimiz gibi taze bir ruhla yeniden kurtulmak yolunda olan bir memlekette bu türlü anlayışlardan tamamiyle silkinmek gerektir. Ne Naima'dan gelen kaderci tarih görüşünün, ne Herderden gelen tipçi ve ırkçı anlayışın rüyasına kapılmamalıdır. Gerçeğe karşı gözlerimizi kapatan ve bizi kısa bir rüyanın zevki içinde körleştiren her türlü hayali görüşleri silip atmak lâzımdır. Tarihi, gerçeği, meziyetleri ve kusurlariyle beraber kavramasını bilmedikçe millete ve insanlığa faydalı olmanın imkânı yoktur.

(1) "İçtimai doktrinler tarihi„ nde antropolojik cemiyet nazariyesi faslını bu mevzua ayırdım. Muzaffer Şerif'in Irk Psikolojisi kitabına bakınız.

ALMANYADA EKSPRESYONİZM

Liko AMAR
Devlet Konservatuvarı, Ankara

Aşağıdaki satırlarda sanat ve üslûptan az bahsedilmesini, buna mukabil Almanya için pek ehemmiyetli olan bir çağın düşünce alanındaki temellerinin o nisbette büyük bir yer almasını okuyucu mazur görsün. Sanat üslûpları, fikrî ifade şekilleri, derinliklerde yaşayan cereyanların haricî görünüşleridir. Bu sonuncunun tahlili, bize çok kerre, sanat üslûplarının nevi, değeri, oluşu, tekâmülü ve ortadan kalkışı hakkında, sanat eserinin estetik yahut teknik bakımlardan tahlilinden daha çok şeyler verir. Bu usulün tatbiki ekspresyonizmde büsbütün ehemmiyet kazanmaktadır, çünkü bu cereyan, daha tâ başından itibaren bir cihan görüşü olmak iddiasiyle meydana çıkmıştır. Gerçekten de, zamanımızda aldığı şekil mütalâa olunursa, görülür ki onun bir kaç neslin yaşama durumu üzerinde derinlere giden bir tesiri olmuştur.

Ekspresyonizmin küllilik (kendi tabirince «total» lik) iddiaları, mümessillerinin bir çok program mahiyetinde ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu cereyan, başlangıcından itibaren cezrî surette yeni bir cihan görüşü telâkki olunmak ve bunu amelî olarak tatbik etmek istemektedir. Bunun için de, zihnî alanda önder olmak iddiasını ileri sürer. Netice olarak, ekspresyonizmin bütün eserleri bir program karakteri taşımaktadır; bunlar birer ilân, birer «pamphlet» tir. Bu sözler,· ekspresyonizmin resim ve musiki sanatları için de doğrudur. Fakat ekspresyonizmin en derunî muharriklerini anlamak için programını göz önünde tutmak kâfi gelmez. Öyle ya, bir insanın kendisine dair telâkkisi, onun hakkında elde edeceğimiz toplu fikirde yer almakla beraber, o insan hakkında yalnız bu telâkkiye dayanarak hüküm verilmez. Onun için, fertte olduğu kadar topluluklarda da kanaatlerin, fiillerin (bu meselede sanat eserlerinin) ve bilhassa fiillerin tesirlerinin birbiriyle karşılaştırılması fevkalâde mühimdir. Fakat her türlü tahlilin başında, muayyen bir şahıs yahut cereyanın, üzerinde inkişaf ettiği tarihî zeminin tayini gelir.

Ekspresyonizm sırf Almanlara mahsus bir şey değildir. Başka memleketlerde de o ve onun muayyen nevileri (meselâ fütürizm) vardı. Bu hususta Almanya başlangıçta Fransadan mühim ilhamlar almıştır. Fakat ancak Almanyada kendi tabiri veçhile, «total bir hareket» olmuştur. Başlangıçta cezrî düşünen entelektüellerden müteşekkil kapalı bir çevre olan ekspresyonizm, birinci cihan savaşı esnasında ve bilhassa savaştan sonra inkişaf edip geniş çevreler içinde tayin edici bir âmil halini almıştır. Önce ekspresyonizmin, o çabuk ve kuvvetli inkişafını mümkün kılmış olan gıdanın yetiştiği zemini mütalâa edelim.

Alman halkının liberal ve terakki sever tabakalarının, uğrunda hemen hemen bir asırdanberi savaştıkları birleşmiş Alman devletini, 1871 yılında burjuvazi, en büyük muarızının, yani Bismarkın, elinden hediye

olarak alınmıştır. Bu paradoks durum, devletin içten şekilleşmesi üzerine tabidir ki, tesirde bulunmuştur. Buna ilâveten devletin «Fikrin tecessüm etmesi» (Hegel) şeklindeki felsefî tefsiri, hiç bir yerde Almanyada olduğu derecede âmme şuuruna nüfuz etmemişti Onun için de, bizatihi gaye olarak alınmış devlete, ve onun icra organlarına saygı bu memlekette ifrat derecede gelişmişti. Bu durum, üstelik de yarı derebeyi, yarı burjuva olan Bismark devletinin dar bir kompromi olmak mahiyeti damgasını yalnız taraftarlara değil, muhalefete de vurmuştur. En keskin tenkitçiler bile yeni devletin sosyal ve ekonomik temellerini münakaşa etmeği akıllarından geçirmiyorlardı; ancak bazı haricî görünüşlere hücum ediliyordu.

Bununla beraber, daha ilk zamanlardan beri yeni devletin içinde gerginlikler yok değildi; içeride, ağır sosyal çarpışmalara götüren işçi meselesi; dışarıya doğru da büyük bir imparatorluğun âdeta birdenbire doğmasından hasıl olan gerginlikler. Menfaat alanları ve sömürgeler siyaseti, süratli bir ekonomik genişleme, ve bunlara bağlı olarak, dünya piyasalarında olan çekişmeler 1914 den çok evvel tehlikeli siyasî durumlara sebep olmuştu. Devletle ekonominin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olarak inkişafı, gittikçe inhisar altına alınmış sermayenin hakimiyeti altında orta ve aşağı tabakaların boyun eğmesi, sonra devlet idaresinin siyasî bakımdan kontroldan mahrum olması, müphem olarak duyulmuş olmakla beraber umumî olan bir huzursuzluğa sevk etti.

Bu şartlar altında entellektüellere yeni vazifeler beliriyordu. Bir kere eski fikir hazinesinin (ki en mühim kısmı imparatorluğun teessüsünden evvel muhalefette bulunan burjuvazinin malı idi) yeni duruma göre ayarlandırılması; ikinci olarak da yeni şartlara temel işini görecek yeni bir ideolojinin işlenmesi geliyordu. Böylece, bu devrin zihnî hayatında bu maksada hizmet eden yeni cereyanlara şahit oluyoruz.

Münferit ilimlerin ihtisasçı araştırmaları karşıdında pek elzem olan senteзi verecek yeni bir felsefenin aranması, diyebiliriz ki «ruzname» de bulunan ilk meselelerden biridir (Dilthey, Husserl, Simmel). «Parçalayan» psikolojinin yerine «anlayan» bir psikoloji geçiyor. Bir kültür tarihi, bir kültür felsefesi isteniyor. Bütün bunlar, eski şekilciliğin zıddına olarak «muhteva» ya dayanmak isteyen doğması zarureleşmiş olan yeni cihan görüşünü temellendirmek içindi.

Fikir hayatında, yeni devlet ve cemiyet nizamına ait olaylar karşısındaki durum, bir yandan medhedici olmakla beraber, öte yandan da yukarıda zikrolunan şüphe götürmez sebeplerden ötürü, tenkitçidir. Fakat tenkit edenler, mevcut cemiyet nizamanın zemini üzerinde bulunuyorlar; entellektüel sanatiyle, hâkim tabakalarla birlikte ve onlar sayesinde yaşayorlar. En çılgın muhalif bile, açlıktan ölmek tehlikesini göze almadan cemiyetin temellerine hücum edemiyor. Fakat onun bu kadar ileri gitmesine ihtiyaç da yoktur; zira tenkitçi sıfatile kendine yer edinmek için eskiden beri mevcut romantik zemin emrine amadedir. İşte bu zemin daha fazla inkişaf ettirilmekte ve savaşlar, mutad realiteyi ancak bozuk, müphem şekilde aksettiren bu hayalî âlemde vukubulmaktadır. Bunlar, entellektüelin, menfur realiteyi görmemek için yarattığı hayaletlere karşı girişilen savaşlardır.

Bu realite, gerçekten hiç güzel değildi. Onu tasvir etmemize ihtiyaç yok. Çünkü son otuz yılın Almanya ve Avrupa tarihi, onun, içinde neleri sakladığını açıkça gösteriyor.

19 uncu asır sonu empresyonizmi de, realizmi de insanların içinde bulunduğu şartlara karşı bir tepki ve tenkittir. Bunların birbirlerinden o kadar farklı olmalarına rağmen aralarında şu müşterek taraf vardır: Her ikisi de, fikir âlemlerinde, haricî realitenin bir kısmını muhafaza etmektedir. Her iki istikamet de şüpheci,

içten emniyetsiz «fin de siècle» (asır sonu) zamanına, «Unbehagen in der Kultur» (kültürde huzursuzluk) zamanına aittir. İşte ekspresyonizm bu tenkidin şiddetlendirilmesi ve devamıdır.

Bu cereyan, zihinleri, ancak ihtilâl zamanlarında mümkün olan şekilde harekete getirmiştir. Şimdi onunla meşgul olacak ve bu münasebetle sözü bazan, mümessillerinden bir kaçına bırakacağız.

Ekspresyonizm kime karşı isyan ediyor? Hadsiz hesabsız ifadelerden anlaşıldığı veçhile «burjuvalığa» karşı. O burjuvalık ki entelektüel ile sanatçının, şahsiyetini geliştirmesine mani olur ve umumiyetle, varlığın yüksek değerlerini kâfi derecede sevmez. Fakat, bütün fenalıkların müsebbibi olarak gösterilen burjuvalığın tarifini ekspresyonizm vermemektedir, veremez de... Çünkü, «saf ruh» un mümessili sıfatile maddî temellere inmekten çekinir. Böylece, ekspresyonizm nazariyesinin çıkış noktası (ki bunun sözü bol bol edilir) tamamen karanlık ve müphem kalmaktadır. Entelektüelin, muharrik kuvvetlerini anlamadığı iyice teşkilâtlanmış, makineleşmiş bir dünya içinde kaybolduğunu göstermeğe bu kâfidir.

Ekspresyonizmin «burjuvalık» mefhumu, onunla «dekadans» ın hamili ve müsebbibi kasdolunduğu göz önünde tutulunca, bize daha vazıh görünür. Bundan kurtuluş çaresi olarak ekspresyonizm, kendi «hayatiyetini», «dinamizmini» ileri sürmektedir. Bu hastalık aklî çarelerle yenilemez, çünkü: «Dekadan», düpedüz müspet olandan daha akıllıdır, ondan çok daha bilgilidir. Hayat âleminin, içinden bir ok gibi uçup gittiği uçurumu bilir.. Dekadan kültür, menfinin yaşanmış tecrübesinin şuurlu surette kuvvetlendirilmesinden başka bir şey değildir» (Sydow).

O halde, zekâ, akıl işimize yarayamaz, ancak her ikisinin üstünde bulunan bir şey - metafizik - işe yarıyabilir. Fakat metafiziğin de yeniden yaratılması lâzımdır. Zira: «Dekadans, ferdiyetçiliğin, yani şahsî menfaatlerin keskince ayrılmasının bir neticesidir. Bunda da kazanç hesabı, metafizik duyguların son bakiyelerini kendine çekmiştir.» (Sydow).

Eskpresyonizme göre, hayatın böyle fakirleşmesine karşı yalnız bir ilâç vardır: «Hayat iradesi, dekadansa düşmek tehlikesinden, hayatın iptidailiğine rücu yoluyla kurtulmak ister. İptidaî hayat tecrübelerinin prensibi, yaşıyan vahdetin ayniyetidir. Dünya, bir topluluk, bir bütün olarak yaşanmaktadır.» (Sydow).

Şair G. Benn daha da gerilere gidiyor:

«Ah keşke ta ilk atalarımız olsaydık, sıcak denizde bir çamur külçesi olsaydık!» sayıları istendiği kadar fazlalaştırılabilen bu parçalardan şu nokta tebellür etmektedir: burjuva günlük hayat tarzının her şeyi öldürücü varlığından kurtuluş, metafizik diyarına iltica sayesinde olacaktır. Buna ancak iptidaî, mantık - öncesi insan kadirdir; o halde, biz, bugünkü insanlar, onun gibi olalım.

Fakat bu bir anda olamaz, çünkü: «hayat iradesi, müsbete doğru, gerilere doğru giden yolu hemen bulamaz; o, kendisini tepesi aşağı mutlaka atmalıdır ki, ancak bu sayede yeni gerçek için lâzım olan kuvvet ve cesareti bulabilsin... Dekadan ruh hayatının yeniden doğmasının neticesi, ıslahat değil, mistik zihniyete dayanan ihtilâl olmalıdır. (Sydow'un Ekspresyonizmin kültürü ve resim sanatı, adlı eserinden alınmıştır.)

Burada, hal çarelerinin en mühimlerinden biri, belki de en mühimi, açığa vurulmaktadır. Bu mutlak nedir? Zihnî tecridin bir mahsulüdür. Fakat mantıkî bir ameliye olan ve tipik olarak daima tekerrür edeni mefhum kurmak maksadile toplayan tecridin mahsulü değil. Ekspresyonist tecrit, bir nesneyi, bütün müşahhas münasebetlerinden ayırmak ve onu, çıplak ve yalnız olarak, ferdî zihnin saf bir mahsulü olarak, değerlendirmek ve ele almaktır.

«Reel denen şey, dış âlem, vakıalar, onları ben tanıdıkça ve öyle olmalarını istedikçe dimağımda mevcuttur» (Flake).

Sonra, «bir nesneyi, onun Kaosdaki başka nesnelerle hiç bir teması yokmuş gibi ele almalı, ancak bu suretledir ki onlar onu tanımaz, o da onlar üzerinde aksülamelde bulunmaz. Elde edilenin Kaosa yeniden çökmemesi için mücerred olmak gerek» (Picard).

Burada, ekspresyonizmin düşünme tarzını, yaratma metodunu, hedefini en büyük vuzuhla görüyoruz.

Dünyanın bir Kaos olduğu fikri, yeni değildir. Bu mefhum, dünyanın burjuvaca mütalâasında ta eskiden beri mevcuttur. Fakat eski zamanlarda Kaos'sun faal insan eliyle işlenmesi, şekillendirilmesi mukadderdi. Fakat ekspresyonizm için Kaos, nefrete lâyık dış âlemdir. Kaba bir bayağılığa düşmemek için insan ondan haberdar olmamalıdır.

Ekspresyonizm, müşahhas mutalar dünyasından kaçar. Onunla meşgul olmak yüksek ruhlar için faydalı olmak şöyle dursun düşürücü, haysiyet kırıcıdır. Şairin vazifesi, dış âlemin mânasızlığı, ruhsuzluğu içine diktatörce bir manâ sokmalıdır. Bu durumdan, entellektüelin, kendisini ve hemcinslerini ezen dünya nizamı karşısındaki aczini anlıyoruz. Bu, bir deve kuşu siyasetidir.

Ekspresyonistler, tecridin, bütün müşahhas tayinlerden kurtulmanın mahsulüne «öz» diyorlar. Ekspresyonizmin yazarlarında ve nazariyecilerinde daima raslanan bir kelimedir. Özün kavranmasının vasıtası, aklın kontrolüne tâbi olmıyan «özü görme» dir. Yazı ve sanatla onun şekillendirilmesi vasıtası, ferdî bünye, ferdî yaratılıştır. Ve bu yaratılış sayesindedir ki «öz» canlı bir hal alacktır.

Söylediklerimizi toplayıp elde edilen neticeye bakarsak, şunu tesbit edebiliriz: Ekspresyonizm eski idealizmden ferdiyetçiliğin üstüne çıkmakla dünyayı kurtarmak ister. Empresyonistler, namuslu sübjektivist sıfatile dış âlemin bir kısmını vuzuhsuz olarak muhafaza ediyorlardı, halbuki ekspresyonizm objektiflik bahanesiyle dış âlemi tamamen ortadan kaldırmaktadır. O halde Ekspresyonizm bir «kaçma» ideolojisidir, yani göründüğünün tamamen zıddı!

«Saf öz» ile onun tasviri de, elde edilmesi istenmiş «muhtevalılık» ile tenakus halindedir. Saf hadise, ne tabiatta ne de cemiyette bulunur. Bütün nesneler, ancak başka nesnelerle bağlılıkları, gerçek varlığın münasebetleri sayesinde muhtevalarını, muayyeniyetlerini kazandıklarından, tecrit ile elde edilen «öz» ün muhtevasız olması zaruridir. Münasebetleri, bütün nesnelerin gerçek hayat şartlarını görmek istememek, illiyeti inkârı tazammun eder. Bununla da ekspresyonizm, eski tasavvurları kurtarmak yahut yeni bir ideoloji yaratmak maksadile illiyeti red ve inkâr eden istikametlerde zemini hazırlıyanlardandır. Ekspresyonizm, varlığa ait bütün meseleleri gayri aklî bir sahaya kaydırmakta; böylece de, eski romantizmin yaptığından çok daha cezrî bir şekilde hal çaresi imkânlarından uzaklaşmaktadır. Bunun içindir ki ekspresyonizm, program yahut sanat nevinden bütün ifadelerinde, bir nevi fikir çelme ideolojisidir. Bununla da ekspresyonizm, görünmek istediği şeyle, - yani ihtilâlle - tenakus halindedir.

Edebiyat ve sanat eserleri, tabii, varlık karşısında Ekspresyonizmin aldığı durumun damgasını taşımaktadır. Muhtevanın bulunmaması ekspresyonist'i, zarurî olan gerginlik imkânlarını başka başka yerlerde aramağa mecbur kılıyor. Ekspresyonist onları her şeyden evvel «hareketlilik» de buluyor, işte ekspresyonizmin kelime hazinesinde sık sık rastlanan bir kelime daha! Bu, ne pahasına olursa olsun var olan bir hareketliliktir. Ve neyin, nereye, nereden hareket ettiği de öğrenilmiyor. Edebiyatta, hareketliliğin hamili olarak söz, her türlü mânadan sarfınazar edilerek akla gelen her istikamette istimal ve suiistimal edil-

miştir. «Burjuva» mantık ve illiyet ekspresyonist için mevcut olmadıklarından mantıkî bir olayı ifade eden cümle artık hiç bir rol oynamamaktadır. Ekspersyonizmin en faal mücahidi olan Herwarth Walden; «Neden yalnız cümle kavranabilsin de kelime kavranamasın?» diye soruyor. Böylece ekspresyonist edebiyat, nesirde olsun, nazımda olsun huzursuz, helecanlı, kelime sarhoşluğuna kadar yükseltilmiş safi bir söz sanatıdır. Bütün bunların gerisinde oldukça büyük bir ümitsizlik gizlenmektedir. Bunu, çok karakteristik olan şu parçadan da anlıyabiliriz: G. Benn, «Karandasch» adlı «Seri Dram» ında şöyle der: «Karandasch, hayat denen şeyin ortasında durduğum zaman kullandığım bir yemin formülüdür; mânası da: sanki kelimelerin mânası varmış gibi.. dir. Fakat biz buna artık inanmıyoruz. Burjuva dimağının, bin yıllardanberi ruhunu sıkıştırarak bütün kelimeleri çözülüp dağılmıştır; fakat nereye gitmiş, onu ben bilmiyorum. Gevezelik etmeliyiz, çünkü yemek yemek lâzım; sırıtmalıyız çünkü zavallı serserileriz. Fakat Karandasch, o, bir kutudur, Kelimeler sıra ile düzenlenmiş her birinin altında bir küçük adam durur. Kelimeler işte şudur: Çam ağacının kırağısı, kaybolanların gölgesi, fakat eski, en eski kelimeler - Karandasch Karandasch..» Bugün bize, zihninden hasta birinin saçma sözleri gibi gelen bu parçanın, izahı lüzumsuz kıldığı kanaatindeyiz.

Ekspersyonizmin başka bir sanat vasıtası da, birbirinden tamamen farklı sahnelerin, şekillerin, zamanların birbirine karıştırılması demek olan «Simultanizm» dir. Faksimile olarak gazete kupürlarının da (sahnede projeksiyonla) araya konması, sırf harici, huzursuz bir «hareketlilik» gayesine hizmet etmektedir. Bu maksat için ilk çağ da kullanılmaktadır: meselâ Homeros kahramanlarının modern büyük şehirde görünmeleri. Bu hususta A. Döblin'in, Alexsanderplatz adlı romanına bakınız.

Ekspresyonizm, meselesini - başka türlü olmasına da imkân olmadığı gibi - mücerred, cemiyet çerçevesine her türlü bağlılıktan mahrum olarak vazetmektedir. Meselâ: «maceracı» (K. Edschmid'in sevdiği bir konu), yahut karı ile koca, fakir ile zengin, nesiller arasındaki tezat (Hasenclever, «der Sohn») tasvir edilmektedir.

Ekspresyonizmi karakterlendiren mühim bir tarafı da bilhassa burjuvalığın tenkidinde, sık sık görülen bohemvari hayasızlıktır. Pinthsus'a göre ekspersyonizmin vazifesi, etraftaki gerçeği gerçeksizliğe tahvil etmek, ya (teknik, ticaret, istatistik, sanayi gibi) ağır dolambaçtan dolaşmak, yahutta varyetevari hayasızlıkla cezbeye yükselmektir.»

Mantık dışı kalmak, kelime sarhoşluğu, gerçek zıddiyetlerin «düşüncesi ile yenilmesi»... İşte bütün bunlar her türlü makul düşüncenin reddine ve entelektüel tabakasının mühim bir kısmının bozulmasına sebep olmuştur. Böylece ekspresyonizm, korkunç bir istikbalin hazırlayıcısı olmuştur.

Birinci cihan harbi ve onun neticeleri o aralık Almanyada dahi hayatta kudretli bir âmil olmuş olan eskpresyonizmi bu hususta bir cephe almaya sevketmiştir. Bu cereyan, hayatı «bütün olarak şekillendirmek» iddiasından dolayı bütün insanlar için pek mühim olan bu hadiselere gözünü yumamazdı. Umumî olan harpten yorgunluk hâdisesine uygun olarak, ekspresyonizm de yarışçı, aslî durumuna uygun olarak da ihtilâlcı idi. Fakat burada da her şeyi görünüşte kalmıştır. Çünkü ekspreyonizmin sulhculuğu, insanların muayyen şartlar içinde neden savaştıklarını, ve bundan nasıl kaçınabileceğini bir türlü izah edemiyordu. İhtilâle gelince, bu, mistik sahasında kalıyordu. O zaman A. Pfenfert'in çıkardığı «Die Aktion» adlı haftalık derginin çığırtgan boruları, şişirilmiş sözleri gerisinde hiç bir mâna bulunmıyan yaygaracı mücadele yazıları kendilerine «önder» süsü veren bu yazar, gezeteci, sanatçı ve türlü türlü muakkıpların kafalarındaki karma

karışıklık hakkında bir fikir verir.

Bunlar yüksek sesle zaferlerini haykırıyorlardı. Çünkü menfur burjuva bir daha dirilmemek üzere ölmüşe benziyordu. Fakat gerilerde, burjuvaya yeni diş ve tırnak verecek kuvvetler, hazır duruyordu. Gerçeği görmek hususundaki kendi aczi ve yukarıda tasvir ettiğimiz «fikir çelme ideolojisinin» fena tesirleri yüzünden ekspresyonizm, zamanının irtica kuvvetlerine hiç istemediği halde müessir yardımlarda bulunmuştur. Sonra da öyle bir zaman gelmiştir ki bunda insanlar, yalnız akıldan değil, her türlü düşünüşten yorgun olmuş ve yanlış yollara sevk edilmiş olan «hayatiyet» başka sahalarda tatmin olmağa başlamıştır.

Harp zamanının başka bir hadisesi de Rus ihtilâlidir, ki bu, tam ekspresyonistce selâmlanmıştır: «Ekspresyonist iptidailiğin cihan güneşi şarkta doğuyor». Bu ihtilâlin babası olarak da Dostoievski ile Tolstoi görülüyor. Sosyalizm karşısında ekspresyonizm şu durumu almıştır: «Sosyalizmin ideal alanı, hadsi, vasıtasız hayat taraftarlarınca kabul edilmiyecek kadar, fazla incelenmiştir. Sosyalizm, ferdin egoizmine haddinden fazla ayarlanmıştır; fert, günlük zevkinin ancak bu suretle emniyet altına alındığını sandığı içindir ki, kendisini dizgine vurmakta, kendine hudutlar çizmektedir.» Sydow, 1919 da böyle yazıyor: sonraları inkişaf etmiş olan düşüncelerle olan karabet buradan görülür.

Fakat ekspresyonist, şairane bir mânada kasdedilmiş olmakla beraber, savaşçı sesler de yükseltmiştir. Ekspresyonizmin kutsal adamı, kendi zamanı hakkında şöyle yazdığı vakit, kelimelerin ne gibi neticeler doğurabileceğini her halde düşünmüyordu:

«Durmak, ilâç almak için artık vakit geçtir;

«Kutsal delilik on binlercesini vurmalı;

«Kutsal âfet on binlercesini;

«Kutsal savaş da on binlercesini süpürüp götürmeli.»

Bu da, türlü fırsatlarda, bol bol gerçekleşmiştir. Şaire, içine çekilmek ve: biz bunu istemedik, demek kalmıştır.

Bililtizam yapılmış vuzuhsuzluğun klâsik misali! Zira bu kana susamışlığın neye dayandığını, ne istediğini kimse söyliyemez. Fakat tesir, dikkatli, saygılı okurun ruhuna, farkında olmadan nakşolur ve günün birinde şairin şüphesiz istemediği hareketlerle meydana çıkabilir. Şiir sanati - tıpkı öteki sanatlar gibi - yalnız yüksek rublanın toplandığı tarafsız bir zemin değildir.

Şimdi, ekspresyonizmin başka bir hususiyeti kalıyor: Birbirinden bünyece ayrı kültür değerlerini kendi çevresi içine çekmek temayülü. Burada hangi tarafın, öteki üzerine cazibe kuvvetini tatbik ettiğini tespit etmek güçtür. Şu kadarı sabittir ki çalışkan ihtisas sahiplerinin ithal ettikleri yabancı din, kültür ve sanat eşyası yığını içinde bir çoğu ekspresyonizm tarafından benimsenmiş ve kendi gayelerinde kullanılmıştır. Meselâ, Avrupanın o zamana kadar dikkati az çekmiş eski üslûp devrelerile böyle olmuştur; meselâ Ekspresyonizme pek yakın olan Warringer, gotik üslûbunu keşfetmiştir. Gotik devrinin vecidli resimlerini yaratmış olan Grunewald, ekspresyonizmin atalarından biri olarak ilân edilmiş; o zamanlar Fici adalarında kelime ağaç oymalar; Buddha'nın nutukları, Malay rakkaslar, köylü sanat eserleri ve bunlar gibi maksat ve mânasını alelâde insanın anlıyamadığı binlerce şeyler Almanyayı kaplamıştır. Çoğu zaman bu yanlış anlaşılmış şeyler, iptidaî olanın, yabancı olanın peşinde koşan ekspresyonizmle onun gençlik ateşi ile yanan, Snob okuyucu, görücü, dinleyici kütlesini o nisbette mestetmiştir. Hattâ sanatçılar bile eksotik olmuşlardır: Poelzig Mısırvari binalar, Barlach, gotik tarzda oymalar yapmış; Bethge, Çin şiirlerini Alman ruh haletine tercüme etmiştir.

Ekspresyonizmin tesirlerini günümüze kadar takip etmek, çekici bir iş olurdu. Fakat yerimiz mahduttur. Enflasyon'un hercümercinden sonra (Amerikan istikrazları sayesinde) sahte bir refah geldi ve ekspresyonizm, deri değiştirip «yeni afakilik» oldu. Şüphesiz, ekspresyonizm, bilhassa resim sahasında gerçek sanat eserleri yaratmıştır. Fakat umumî olarak alınırsa o, allı yeşilli bir sabun köpüğü, yahut ta şöyle diyelim, zehiri uzun zaman tesir etmiş olan bir bataklık çiçeği idi... Ait olduğu dünya ile arası açılmış olan ekspresyonizm, istediğinin tam aksini vücude getirmiştir.

İleri Anlayışta Modern Şehircilik

Hüsnü BAKI
Yüksek Mühendis

Bombardımanlar altında, dünyanın her tarafındaki mamureler harap olup gidiyor. Milyonlarca insan yersiz yurtsuz kalmıştır. Silâh seslerinin kesileceği gün halli lâzım gelecek muazzam meseleler arasında sokaklarda kalan insanları iskân etmek lâzımgelecek. Büyük kütlelerin ev sahibi edilmesi, yapılacak binaların tanzimi, yeni bir bina yaparken karşılaşılmayan güçlükler arzedecek. Bunların halli büyük kütlelerin iskânı işi şehirciliğin öz mevzuudur. Şehircilik bugünün ve yakın yarının esaslı bir işidir.

Şehirciliğin bir teknik cephesi vardır ki bu mühendis ve mimar mesleklerini alâkadar eder. Bu kısımda yolların güzergâhından, seyriseferin tanziminden, elektrik, su, lâğım şebekelerinden, bina bloklarına verilecek ebaddan, inşaatı takyit eden belediye nizamlarından, şehire verilecek şekilden, manzaraların çerçevelenmesinden açılacak panoramaların tesbitinden bahsedilir. Bu sadece tekniği alâkadar eden bir kısımdır.

***

Şehirlerin tarihini tetkik edecek olursak görürüz ki bu teknik ve estetik kısım içtimaî, siyasî ve askerî faktörlerin emrinde ve ikinci plânda kalmıştır. Eski şehirlerden kalmış harabeler ve inşaat bize tekabül ettiği devrin sosyal karakterini tanıtır.

İlk insan topluluklarının oturduğu sahalarda bir hayli ileri prensiplerin kendiliğinden tatbik edildiğini müşahede ediyoruz. İptidaî insan, mağaralardan çıkıp kendine bir kulübe yapacak kadar tecrübe sahibi olduğu zaman bugün hâlâ tatbik edilen birbirine amut yollar sistemini bulmuştur. İnsan taş aletlerile ancak etraftakilerin yardımı ile kendi işini görebilecek vaziyettedir. Onlarla münasebeti tam bir şahsî hürriyetle çerçevelenmiştir. Müşterek müşküllere, müştereken ve müşterek menfaat için müşterek hal çareleri bulunur. Ve samimî bir iş bölümü vardır. Bu devirden bize bittabi, zamana mukavemet edebilecek büyük inşaat kalmamıştır.

Bundan sonra maden âletler ve bu aletlerle inşaat için muntazam taş yontma sanatı, ziraatte tekâmül büsbütün yeni bir merhale açıyor. Tek insan mütekabil trampa sisteminde kendine yetebileceğinden fazla iş yapabilmektedir. Bu devrin inkişafı ile dinî müessesenin kendine mahsus şekillerde doğduğunu geliştiğini ve kuvvetlendiğini görüyoruz. Ve tek insanın elde ettiği fazla iş Allahın kendisi, oğlu, ahfadı veya vekili olan hükümdarın haşmetine, zaferine kullanılmaktadır. Teknik inkişaf hayat şartlarını ayni nisbette iyileştirmemiştir. Bilâkis hür insan Allahın ve hühükümdarın kulu oluvermiştir! Onun faaliyeti ancak ilâhî kuvvetlerin ve onun kudretli mümessillerinin keyif ve istibdadına tahsis edilmiştir artık. Sanki mütekâmil âlet onu sadece esir etmeğe yaramıştır.

Ehemmiyetli olan kütlenin oturduğu yer değildir. O esasen bir kıymet teşkil etmez. Hizmet edebildiği mikdarda işe yarar ve ancak hükümdarın bir şeyidir. İşte bu devir-

den bize Mısır ve Mezopotamya medeniyetlerinin âsarı kalmıştır.

Bu medeniyetlerden öyle muazzam inşaat kalmıştır ki asrımızın büyük inşaatı ile boy ölçüşecek durumdadır. Hudutsuz insan emeği, ayni zamanda Allahın vekili hâkimi mutlak müstebitlerin şan ve şerefine boğaz tokluğundan daha aza çalışıp âbideler vücude getirmiştir. Bu medeniyetlerden kalan eserler hükümdarın haşmeti ile mütenasip saraylar, mezarlar ve mabetlerdir.

İnsan mefhumu yoktur bile. Her şey büyüktür, azametlidir ve hükümdarı temsil eder. Kırk - elli metre genişliğinde şahane caddeler vardır ki muazzam, mükellef âbidelerle nihayetlenir. Bütün bunların bugün elimizde harabeleri mevcuttur. Halbuki kitlenin oturduğu kısmın ismi bile yoktur. Esasen şehircilikte geçmiş büyük medeniyetler, şaheserler büyük sonsuz istibdat ve zulmün eserleridir. Sonsuz insan emeği hudutsuz iş saatleri o sayü veren insanlara zerre kadar yaramamıştır. Milyonlarca ton taşı milyonlarca metreden sırtında taşıyıp getiren milyonlarca insan din, zafer, medeniyet namına çalıştırılırken kırbaç altında ölmüş ve kendi oturduğu yerde iki taşı üst üste koyamamıştır.

Bu devirleri tetkik eden şehircilik tarihi din, zulüm, istibdat âbidelerinin hayranlıkla müşahedesine inhisar eder. Ve şehircilik tarihi, umumiyetle şehirlerin tarihi, şehirciliği şehirlerin içinde yaşayan insanların aralarındaki kanlı mücadelelerden tamamen ayrı ve mücerred bir şekilde sanatın, tekniğin ve medeniyetin inkişafı olarak gösterir.

Grek demokrasisinde bir yenilik var. Şehrin bünyesi değişmiştir. Zaten mimaride mikyas da değişmiştir. İnsan ölçü olarak alınmıştır. Esirlerinin efendisi olan Atinalının müsellem bir çok hakkı vardır. Ona bütün ömrünce taş taşıtılıp ihramlar yaptırılamaz. O felsefe ile uğraşır, güzel nisbetler arar. Grek şehrini de grek sosyal hayatından ayıramayız. Bütün bu medeniyetin onun sanatının, felsefesinin olduğu gibi şehrinin de esası bir tek yeni mefhuma dayanır. İlk defa grek medeniyetinde insan mefhumuna rastlıyoruz.

Bu yeni mefhumun ne şekilde tebellür ettiğini teknik sahadaki değişmelerle sıkı münasebetini, bir kelime ile tarihî tekevvününü ayrıca burada incelemeye, mevzuumuza tahsis edilen dar saha kâfi değildir.

Fakat sadece bu «insan» mefhumunun, grek medeniyetinin mimarisi ve şehirciliği üzerindeki tesirini gözden geçireceğiz. Yalnız belki bu insan mefhumunun hukuku beşer beyannamesindeki insan mefhumu ile ayrılığını tebarüz ettirmek lâzımdır. Yunan felsefesinin bahsettiği insan, Yunan şehrinin esas sahibi ve sakini insan Atinalı olmalıdır. Tüysüz, iki ayağı üzerinde duran, düşünen, konuşan bu hayvan Atina hemşerisi değilse, yani bir kelime ile esir ise o grek mefhumuna aykırı bir insandır. Grek medeniyetinde kendisine verilen ancak ırgatlık payesidir.

Medeniyetimizin ilk temelini hür insan kurmuştur. O, düşünür, zevki selim üstadıdır. Onun yarattığı edebiyat ve sanat her bakımdan nevinin şaheseri ve örneği olmuştur. Modern şehirciliğin tekniğini Aristo'da buluyoruz.

Romalılarda mütekâmil grek tekniği ile beraber müstebit bir idarenin neticelerinden olan kuvvetli bir teşkilâtın birbirine amut sokaklar sistemi dahilinde muhtelif yerlerde birbirine eşit plânlar tatbik ettiğini görürüz. İlk defa Romen şehirlerinde muntazam belediye nizamlarına ve umumî hizmet teşkilâtına rastlıyoruz.

Roma imparatorluğunun geniş sınırları içindeki şehirler imparatorluğun seyyal ve kudretli orduları tarafından müdafaa edilir ve bu sayede geniş hudutlar dahilinde kurulurdu. Romalılar zaptettikleri şehirlerin esir halkına haşmetlerini mükellef mabetleri ve umumî binalarile tanıtırlardı. Roma imparatorluğunun yıkılışında iki mühim hâdiseye şahit oluyoruz:

1 — İzabe usulleri, dokuma tezgâhları, ziraatin inkişafı artık bu işlerle uğraşanlar-

dan alâka ve teşebbüs fikri istediği için kölenin daha insanî muameleye tâbi tutulmasını gerektirmiştir ki bu sebeple içtimai bünye ve binnetice şehrin yüzü değişmiştir.

2 — Parçalanan imparatorluğun cüzleri kendilerini müdafaa için büyük ordular beslemeğe muktedir olmadığından müdafaa hattı memleket hududundan şehir hududuna gelmiştir.

Orta çağ işte bu gibi şartlar içinde başlar. Ve orta çağ şehirleri de hep bu emniyetsizlik havasını belirtirler. Şehirler daracık sırtlar arasına sıkışmıştır. Daha sonraları Avrupa şehirlerinin inkişafı hep bu sırtlar etrafında geçer. Surların dışında topluluklar teşekkül eder, büyür sonra da şehirle birleşir. Bu iktisadî zaruretler neticesinde olur.

Baron de Haussmann da Paris'in ana yollarını teşkil eden bulvarları açarken siyasî düşüncelerle sarayı kolayca müdafaa edebilmek için lüzumunda, geniş yolların kavşak noktasında bırakmamak için zikzaklar yapar durur. Öyle ki şehir sahne olduğu hayatın, hayat şartlarının aynasıdır. dır.

***

Şu bir kaç misal bize açıkça gösteriyor ki tarihte şehirlerin gerek kuruluşu gerek inkişafı yalnız bir teknik ve estekik meselesi olmakla kalmamış, ayni zamanda ve her şeyden evvel sosyal mesele olmuştur. Ve sosyal faktör ilk plânda nazarı itibara alınmadıkça bir şehrin hakikî bünyesini anlamak imkânsız olur ve yapılan işler mânasını kaybetmiş, zamana uymamış kaotik hareketten başka bir şey olamaz.

Medeniyetimizin bir makine medeniyeti olduğunu, olacağını söylemeği bir yenilik saymıyoruz. Bunun sosyal hayatın bütün sahalarında doğurduğu yeniliklere uymadan hiç bir doğru ve ileri hareket yapılamıyacağı gibi şehircilik te yapılamaz. Yirminci asrın şehri mahdut mikdarda imtiyazlı kimselerin keyif sürdüğü eğlence yeri değil çalışan büyük kütlelerin içinde yaşadığı ve içinde geçen hayatın mümkün olduğu kadar kolay, sıhhî, rahat ve cana yakın bir şekilde olması için tanzim edilmiş büyük sahalardır.

Şehirler, ancak o toplulukların ihtiyaçlarına cevap verebildikleri nisbette iyi ve güzel şehir olurlarlar. Çalışan insanları hududu haricine atmış iyi yerlerini hususî malikânelere ayırmış şehirler devrimizin örnek şehri olarak alınamazlar. Tarihî inkişafı takip edince görüyoruz ki ilâhî kuvvetlerin mümessili hükümdarlar derebeylik devirlerinin sosyal karakterini taşıyan şehirler tarihe mal olduğu gibi ufak ve muktedir zümrelerin istirahat ve konforuna tahsis edilmiş şehirler de tarihe mal olmak üzeredir.

Büyük kütleleri barındıracak tesisler günümüzde şehirciliğin mevzuunu teşkil eder. Ruh itibariyle de bu şehircilik devrimizin bariz vasfı olan makine medeniyetini temsil ettiği mikdarda ileri, yerinde, yaşayabilecek bir hareket olur. İlk şehirler nasıl su kenarlarında kurulmuş ise yeni şehirler de sınaî mıntakalar civarında kurulacaktır. Netekim öyle oluyor. Karabük, Ergani, Detroit, Magnitogorsk vesaire.

Mevcut şehirlerin yeniden tanziminde göz önünde tutulacak prensip şehrin yeni hayat şartlarına uygun olması lüzumudur. Şehri ve şehirciyi alâkadar eden esas mesele şehirde oturan büyük kütlenin ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçlara en ileri tekniğin yardımiyle cevap vermek şehircinin vazifesidir.

İkinci bir yazımızda şehrin mühim meselelerini ve memleketimizdeki şehircilik hareketlerini tetkik edeceğiz.

Sanatın Sosyal Şartları ve Roman

Doçent Dr. Behice S. BORAN
Ankara Üniversitesi

Sanat sanat içindir, sanat cemiyet içindir meselesinin münakaşası ile ilgili ve hemen hemen onun kadar hararetle münakaşa edilen konulardan biri de sanatın cemiyette aldığı yer ve oynadığı rol meselesidir. Diğer konuda olduğu gibi burada da takip edilmesi gereken yol «sanat şöyle olmalıdır veya olmamalıdır» tarzında fikir yürütmek değil, fakat bugüne kadar sanatın gerçekte ne yer aldığı ve ne rol oynadığını incelemektir.

Geçen yazımızda sanatkârın zarurî olarak, istesede istemese de içinde yaşadığı cemiyetin değerlerini, şartlarını eserinde ifade ettiğini söylemiştik. Bunun şahsi, sübjektif bir hüküm olmadığına, bugünkü tecrübî psikoloji sahasında yapılan araştırmaların bu hükmü tuttuğuna işaret etmiştik. Sosyal psikolojide, ferdin şahsiyetinin dışındaki sosyal değerlerin benliğine mal edilmesi, onun bir parçası haline gelmesi ile teşekkül ettiği, zengin müşahedelerle tesbit edilmiş bir hakikattir. Şahsiyet, sosyal değerlerin benliğe yerleşmesi ile teşekkül ettiğine göre, demiştik, sanatkâr yalnız kendisini ifade ve tatmin etmek için eserini yaratsa, orada yalnız kendi şahsiyetini ifade etmek isterse bile bu yine dolayısiyle içinde yaşadığı cemiyetin bir ifadesi olacaktır. Fakat, sanatkâr içinde yaşadığı cemiyetin, devrin şartlarını, değerlerini ifade eder demekle, sanatkârın ve sanat eserinin sosyal mahiyetinin ne olduğunu tamamile belirtmiş, bu konuyu tüketmiş olmuyoruz: «İçinde yaşadığı cemiyeti ifade eder» cümlesi fazla umumî ve bunun için de müphem kaçıyor. Çünkü «cemiyet», iç yapısı itibarile mütecanis, her kısmı birbirine benziyen, birbirine eşit bir bütün değildir. En iptidaî cemiyetler bir tarafa bırakılırsa, bütün tarihî cemiyetler «tabakalaşmış» cemiyetlerdir, yani nüfus, üst, alt, orta diye geldiğimiz tabakalara ayrılmıştır. Şu halde sanatkâr, diğer bütün fertler gibi, yalnız bir cemiyete mensup bir insan değil, fakat bir cemiyette bir tabakaya mensup olan bir kimsedir; her fert gibi onun da sosyal tabakalaşma yapısında bir yeri vardır. Umumiyetle fertte en kuvvetle yerleşen kıymetler kendi ailesinin, komşularının, dostlarının, mesleğinin, hülâsa günlük hayatında temasa geldiği insanların ifade ettikleri kıymetler, yani kendi tabakasında yaşıyan kıymetlerdir. Umumiyetle diyorum çünkü bazı hallerde ferdin kendi tabakasından koptuğu, bunun için de kıymetlerini değiştirdiği olur. Bunun da yine sosyal sebepleri vardır, yalnız bu yazının konusu içine bu mesele girmediği için burada işaret edip geçiyorum.

Tabakalaşmanın en keskin ve aşikâr belirtisi tarihî devirlerin binlerce yılı boyunca dünyanın muhtelif yerlerinde muhtelif zamanlarda teşekkül edip sonra yıkılmış olan feodal cemiyetlerde görülür (bunlar mahallî derbeylik veya merkezî imparatorluk şekillerinde olmuşlardır). Bu cemiyetlerde idare eden, hâkim üst tabaka ile idare edilen alt tabaka arasındaki fark gayet

keskin ve açık olarak örf ve âdetlerde hattâ kanunlarda ifadesini bulmuştur. Muhtelif nüfus zümrelerinin kılık kıyafetini bile âdetler veya kanunlar kat'î olarak tesbit etmiştir; cezalar mücrimin ve zarara uğrıyan tarafın sosyal tabakalaşmadaki mevkiine göre sıraya konmuştur; bir köleyi öldürmekle bir asilzadeyi öldürmek aynı cezayı istilzam etmez. Bu cemiyetlerde sosyal tabakalar büyük mikyasta kapalıdır. Yani fertlerin tabaka değiştirmesi gayet güçtür, ekseriyet için imkânsızdır; herkesin sosyal mevkii doğuştan tesbit edilir ve ölünceye kadar ve kendinden sonra çocukları da o tabakada kalırlar. Bu cemiyetlerde sanatın durumuna baktığımız zaman, hayat şartlarında idare edenle idare edilen zümreler arasındaki keskin ayrılışa uygun olarak sanat faaliyetlerinin ve şekillerinin de farklılaştığı görülür. Cemiyetin yapısında olduğu gibi sanatta da bu farklılaşma keskindir. Meselâ Osmanlı imparatorluğunda bir hâkim zümrenin edebiyatı olan divan edebiyatı, onun musikisi, onun mimarisi olan camiler, çeşmeler, saraylar vardı, bir de halkın kendisinden çıkan, onun dili ile ifadesini bulan ve onun dileklerini, hislerini ifade eden halk türküleri, destanlar, masallar, işlemeler, rakıslar ilh.. vardı. Aynı tarzda sanatın bölünmesini ortaçağ Avrupa cemiyetlerinde de görüyoruz. Orada da «saray sanatı» ve «halk sanatı» ikiliği ile karşılaşıyoruz. Meselâ, musiki sahasında Avrupa ortaçağ cemiyetlerinin vaziyeti Adımlar'ın birinci ve ikinci sayılarındaki «Musiki ve Cemiyet» yazılarında açıkça belirtilmiştir. Bu feodal cemiyetlerde aristokrat tabaka küçük bir zümre teşkil ettiğinden ve bunlar kıral veya imparator etrafında toplanmış olduğundan, bu zümrelerin sanatı, saray sanatı olarak beliriyor, siyasî kudret gibi sanat faaliyeti de bu merkez etrafında toplanıyor. Bu cemiyetlerde sanatkârın bir zümreye mensup oluşu ve onun kıymetlerini ifade edişi modern cemiyetlere nisbetle daha açıkça, daha elle tutulur bir surette belli oluyor; çünkü, bir taraftan dediğimiz gibi bu cemiyetlerde tabakalar arasındaki ayrılma daha aşikâr ve keskin olarak belirmiştir; ikincisi, bu cemiyetlerde, daha sonra kapitalist cemiyetlerde olduğu gibi, sanatkârın eserini satarak geçinmesi, mümkün olmadığından, yani sanat henüz «ticarîleşmiş» olmadığından sanatkârlar ancak zengin ve kuvvetli prenslerin, kıralların himayesinde, onların sığıntısı olarak geçimlerini temin edebiliyorlardı; bunun için sanatkâr her şeyden evvel eserini aristokrat patronuna beğendirmek zorunda idi. Bu demektir ki sanatkâr ile okuyucusu, seyircisi veya dinleyicisi arasındaki bağ daha doğrudan doğruya idi; sanatkâr bu küçük aristokrat zümrenin isteklerine daha doğrudan doğruya tâbi olmak zorunda idi.

Kapitalist - burjuva cemiyetlerin teşekkülü ile vaziyet biraz bulanıyor; sanatın ve sanatkârın tabaka - mensubiyetini yakalamak ve halletmek feodal cemiyetlerdeki vaziyete nisbetle, daha kaypaklaşıyor. Bunun sebebini iki nokta etrafında toplıyabiliriz: birincisi, feodal cemiyet çözülüp yıkılır ve burjuva cemiyeti de belirip gelişirken cemiyet, sosyal münasebetlerin süratle değişme halinde olduğu, tabakaların arasındaki bölmelerin yumuşadığı, tabakadan tabakaya süratli ve büyük mikyasta nüfus hareketlerinin vaki olduğu bir devre geçiriyor. İkincisi, yeni cemiyet yapısına uygun olarak, sanatkârla sosyal tabaka arasındaki münasebet feodal cemiyettekinden farklı bir şekilde ifadesini buluyor.

İlk noktayı, cemiyet yapısında husule gelen değişikliği, yalnız bu makalenin konusunu ilgilendiren cephesinden, o da kısaca, ele alalım. Kapitalist iktisat sisteminin teşekkülü ile belirip kuvvetlenen burjuvazi sınıfının menşei, kökü, feodal cemiyetin alt kısmını teşkil eden avam tabakasında idi .Feodal cemiyette başlıca üç bölünme tanılıyordu, asilzade sınıfı, rühban sınıfı ve avam. İlk iki sınıf beraber gittiğine göre gerçekte iki tabaka vardı. Üçüncü ve alt

tabakaya köylü, kasabalı, usta, çırak, tüccar, sanayici hepsi tefrik edilmeden dahildi. Burjuvazi bu üçüncü ve alt tabakada belirip kuvvetlendi ve önce bütün bu tabakanın öncüsü ve sözcüsü olarak aristokrasiye karşı koydu. Bir azınlık olan ve sosyal bütünlüğünü menşelerinin, kanlarının asaleti ile haklı göstermeğe çalışan aristokrasinin iddialarına karşı burjuvazi insanların doğuştan müsavi olduğu iddiasını sürüyordu; ferdî hakları tanımıyan, iktisadî faaliyetleri sıkı ve dar sınırlar içine hapseden, senayiciyi ve tüccarı sıkıdan kontrol eden lonca teşkilâtına, bütün feodal iktisat kaidelerine karşı da ferdin hürriyetini, yani ferdî teşebbüs ve kazanç hürriyetini müdafaa ediyordu. Bu suretle sosyal ve siyasî kudreti aristokrasinin elinden alan, ve sosyal kökü itibarile de «avam» tabakasına, yani halk tabakalarına, mensup olan burjuvazinin cemiyet yapısında yükseliş hareketi başlangıçta bir halk hareketi gibi görünür ve burjuvazinin aristokrasiyi alt etmesine işçi ve köylü tabakaları da yardım etmiş ve inkılâp hareketine iştirâk etmiştir. Bundan başka, müsavat ve hürriyet ideolojisine uygun olarak burjuvazi tabakalar arasındaki sosyal farklılığın kanunlarda belli ifadesini kaldırmıştır; artık kanunlar muhtelif zümrelerin kıyafetini, nasıl giyineceklerini tesbit etmez; cezalar fertlerin sosyal mevkiine göre sıraya konup ifade edilmez; kısacası kanun bakımından müsavîlik ilân edilmiştir. Üçüncüsü, gerçek sosyal şartlar da tabakaların açık olmasına, yani fertlerin tabaka değiştirmesine müsaitti. On dokuzuncu asrın sonralarına kadar genişliyen bir safhada olan kapitalist sistemde fertlerin zengin olup sosyal mevkilerini değiştirmeleri imkânı ve ihtimali feodal cemiyettekine nisbetle çok daha fazla idi. Hele Amerika gibi yeni ve tabiî kaynakları zengin memleketlerde fertlerin aşağı tabakalardan yukarı tabakalara yükselmeleri daha sık ve daha göze batar bir şekilde vaki oluyordu. Hasılı, kapitalist - burjuva cemiyeti sınıfsız bir cemiyet olmak iddiasında idi ve, yukarıdanberi birer birer kısaca işaret ettiğimiz gibi, bu iddiayı gerçekten doğru imiş gibi gösterecek, bu zehabı yaratacak âmiller de mevcuttu. Adet itibarile de burjuvazi - üst, orta ve küçük burjuvazi bir arada alınınca - aristokrat tabaka gibi küçük bir azınlık değil fakat nüfusun büyük bir kısmını ihtiva ediyordu. İşte adetçe kalabalık ve ideolojisi itibarile müsavatçı ve hürriyetçi olan burjuvazinin sanatı bir tabaka sanatı gibi değil, umumiyetle halkın sanatı, yahut yeni terimle «millî sanat» olarak gözüküyordu. Kapitalist - burjuva cemiyet kendisini daha önceki feodal cemiyetle mukayese ediyor ve bu mukayesede yeni cemiyet sınıfsız, daha halkçı, daha hür bir cemiyet olarak beliriyordu. Halbuki aslında değişen tabakalaşmanın dış şekli idi; bu yeni cemiyette de kendi şartlarından doğan ve ona uygun bir tabakalaşma vardı; feodal cemiyette olduğu çeşitten bir tabakalaşmanın mevcut olmayışı, hiç bir çeşit tabakalaşmanın mevcut olmayışı demek değildi. Sanatkârın, mensup olduğu tabaka ile olan münasebet şekli de değişmişti, fakat bu mensubiyet ortadan kalkmış değildi. Zahiren yeni cemiyette sanatkâr daha hür görünüyordu; artık bir prensin, kıralın, ilh., yanına sığınmak, onun keyfine tâbi olmak zorunda değildi. Diğer her şey gibi kapitalist cemiyet sanat eserini de «emtia» haline, yani pazarda alınıp satılır bir şey haline getirmişti. Sanatkâr okuyucuya eserini satarak, para ile seyrettirerek, okutarak, dinleterek geçinebilirdi. Ama bu vaziyette de, üst mevkide olan tabakanın yine kontrolünde idi; burjuvazinin değerlerini, zihniyetini, emellerini aksettiren eser rağbet görüyor, satılıyor, bu zümrenin beğenmediği ise piyasada tutunamıyordu.

Bir cemiyette mevcut tabakalaşma ve bu tabakalaşmanın değişmesi sanat şekillerine, ve çeşitlerine tesir eder. Meselâ edebiyatta romanın geç gelişmiş bir edebiyat kolu olduğu görülüyor; diğer taraftan

destan modern cemiyetlerde görülmüyor, geçmiş, muayyen bünyeli cemiyetlerde yaşadığı beliriyor (1). Feodal cemiyetlerde kah ramanların ve ilâhların maceralarını belirten destanlar, efsaneler, masallar gelişiyor; bu edebî şekiller modern kapitalist cemiyetlerde ortadan kalkıyor; Avrupada romanın gelişmesi ise bilhassa kapitalist-burjuva cemiyetlerin gelişmesi ile birlikte oluyor. Romanın konusu, yarı tanrı kahramanlar, efsaneleşmiş cengâverler değildir; romanın küçük bir kolu, tarihî romanlar müstesna, baş rolde olanlar kırallar, prensler, ilâhlar değildirler; burjuvanın kendisi ön plândadır ve bu tabakanın hayat görüşü, ahlâk telâkkileri, emelleri, aile münasebetleri, meslek hayatı ilh. anlatılır. Cemiyet yapısındaki değişikliği muvazi olarak, mevzuu itibarı ile roman «daha halkçı» dır: daha geniş halk zümrelerinin hayatını aksettirir, daha mütevazi tipleri hikâyenin kahramanı olarak seçer. Diğer bir vasfı itibarile de roman içinde doğduğu burjuva cemiyetinin karakterini aksettirir: roman, daha önce mevcut edebî şekillerden çok daha fazla fert ile meşguldür; ilk defa olarak ferdin iç hayatı bütün teferruatı, giriftliği akışı ile romanda işlenmiştir. Destan, efsane, masal şahısların hareketleri ve başlıca dış vasıfları üstünde durur; «şahsiyet portresi» çizmek roman tarzında belirmiştir. Kısacası roman, kapitalist cemiyetin ferdiyetçi karakterinin edebiyatta bir belirtisidir.

Kapitalist cemiyette işçi tabakası adetçe ekseriyeti teşkil edip sosyal kudretini artırdıkça, kapitalist cemiyetin sanat ve edebiyatının da tabaka karakteri taşıdığı büsbütün meydana çıktı. Bu yeni tabaka da kendi sanat ve edebiyatını yaratmağa, hiç değilse mevcut sanat ve edebiyata tesir etmeğe başladı. Edebiyatta ve sanatta başlıca iki istikamet belirdi ve gittikçe birbirinden ayrıldı. Bir kol gittikçe dar mânada tabaka - sanatı ve edebiyatı haline geldi. Harpler ve buhranlarla emniyet hissini kaybeden, sosyal mevkii sarsılan, cemiyetin gidişinde dümeni elden kaçırmağa başlıyan, aşağı kısımları eriyip kaybolan burjuvazinin, şaşkınlığının, bocalayışının, realiteden kaçışının ifadesi halini aldı. Bu realiteden kaçış bir taraftan, kısmen, eski romantik şekillerin devamı halinde ifadesini bulurken, diğer taraftan, çok daha kuvvetli bir tarzda, yeni yeni, kısa ömürlü cereyanların, bir sürü sonu «izim» ile biten sanat mesleklerinin meydana gelmesi şeklinde belirdi. Gerek edebiyatta, gerek sanatta bu realiteden kaçış, sanatkârın kendi içine kapanması ve müşterek insan vasıflarını, tecrübelerini değil, sadece kendi sübjektif hayatına has hadiseleri işlemesi halini aldı. Ancak küçük bir zümrenin anladığı veya anlıyorum dediği eserler, tablolar, şiirler, romanlar yaratıldı. Bu eserleri burjuvazinin ekseriyeti de anlamıyordu, ama yine bu sanat şekilleri ve eserleri gayet kesin olarak bu tabakanın mahsulü idiler, çünkü bu tabakadan olan sanatkârlar bu tabakanın içine düştüğü korkuyu, şaşkınlığı, realiteden kaçışı temsil ediyorlardı. Burjuvazi «altın devri» ni geçirmişti; bu tabaka ile mukadderat birliği yapan veya sosyal menşeinin tesirinden kendini kurtaramıyan, daha geniş halk kitleleri ile kaynaşamıyan sanatkâr kendi içine kapanıyor, geniş hayat çevresiyle bağı kopmuş, mütemadiyen kendi kendini didiklemekten doğan mariz eserler veriyordu. Romanda bu hal kendini bariz bir surette gösterdi. «Şuurun akışını» tasvir eden, inceleyen, ifade eden romanlar yazıldı. Bu cereyanın en tanınmış mümessili yakınlarda ölen James Joce'dur. Romanın yukarıda işaret ettiğimiz ferdiyetçi ve psikolojik vasfı bu çeşit romanlarda son haddini bulmuştur; muharririn anlattığı fert artık o kadar yalnız kendine has tarafları ile ele alınmıştır ki, okuyucu onunla kendisi arasında bir benzerlik, müşterek bir taraf, eserde beşeri

(1) İki yıl önce Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesinde destan mevzuu üzerinde yapılan kollekiyomda Doç. Pertev N. Boratav destan şeklinin cemiyet yapısı ile ve üst tabaka ile olan ilgisini belirtmişti.

vasıflar bulamıyor, onun için de okuduğunu anlamıyor. Son haddine götürülen ferdiyetçilik, diğer fertlerle, okuyucu ile anlaşmayı, haberleşmeyi (communication) imkânsız kılıyor; sanatkârla hitap ettiği insan arasındaki bağ kopuyor.

Sanat ve edebiyatta ikinci kol, gittikçe daha geniş halk kitlelerine doğru açılmaktadır. Bu, feodal cemiyetten kapitalist cemiyete geçmekle başlıyan halkçı cereyanın ve onun sanat ve edebiyattaki tezahürünün devamı, yeni şartlar altında yeni şekillerde gelişmesi, halkçılık vasfının gittikçe artmasıdır. Artık bir fert baş-rolde olmaktan çıkarılıyor; tiyatro eserlerinde ve romanda bir veya bir iki şahıs baş rolü oynamıyorlar; «baş rol» de olmak ortadan kalkıyor Esere sosyal cereyanlar, kitle hareketleri fikirler hâkim oluyor. Romanda «baş rol» ün, «kahraman» ın kalkmasile birlikte mevzuda da değişme görülüyor. Sanatkâr artık yarattığı karakterlerin iç hayatının çıkmaz dehlizlerinde dolaşmıyor; alâkası, dış şartlardan kopmuş, kendi başına ele alınmış fertlerin iç hayatı değil, dış sosyal şartlar içinde ve onlarla ilgili olarak harekete geçen, his eden, düşünen fertlerdir; karakterlerini bu şekilde yaratıyor ve yaşatıyor. Bugünün canlı, kuvvetli sanat eserleri, romanları bu ikinci cereyanın mahsulleridir; yarına geçecek olan, dünden bugüne gelen sanat cereyanını yarına bağlıyacak olan eserler de bunlardır; çünkü bunlar cemiyetlerin umumî gidişine, tekâmülüne aykırı bir istikamette değil, onunla birlikte ilerliyorlar; artık geçmişe malolmuş degerleri değil, bugünün ileri, yarına doğru değişen değerlerini ifade ediyorlar. Bu ikinci kolun, bu yeni ve gürbüz sanat ve edebiyat kolunun bir diğer vasfı da sanat ile edebiyatın cemiyette aktif bir rol oynadığını ve oynaması lâzım geldiğini ileri sürmesidir. Bu anlayışa göre, bütün sanat şekilleri ve eserleri, tabiî bu meyanda roman da, yalnız cemiyeti pasif bir surette aksettirmekle kalmazlar, fakat cemiyetin değişmesinde aktif bir rol de oynarlar ve sanatla edebiyat gittikçe daha şuurlu bir surette cemiyetin değişmesinde, gelişmesinde rollerini oynamalıdırlar. Böyle aktif bir sanat anlayışı hangi hakikatlara dayanıyor? Cemiyetlerin değişmesinde sanatla edebiyatın rolü nedir? Bu sualler, cevapları ayrı bir makalenin konusunu teşkil edecek kadar mühimdirler.

Düzeltme :

Geçen sayımızın «Yayınlar» kısmında, «Şeytanla konuşmalar» adlı eserin tahlilini veren yazıda, 172 inci sayfanın ikinci sütünundaki «Faslın sonunda» kelimeleri ile başlıyan cümle eksik çıkmıştır Okuyucularımızdan özür dileyerek cümlenin tamamını veriyoruz : «Faslın sonunda bu köklü fikrin ateşini duyan ve duyuran Hilmi Ziya, aynı faslın ortalarında şiirde ileri atılışımızın geçit köprüsü olarak Yahya Kemali gösteriyor.»

Köyün İçinden Sayfası :

Yazılarımızın çokluğundan dolayı bu sayfayı bu sayımıza koyamadık. Gelecek sayımızda «Köyün içinden» yazılarımıza devam edeceğiz.

P A Z A R L I K

Kemal BİLBAŞAR

Kuru yemiş tüccarı B. Hayri Küner pazarlığı sever, çünkü bu işin erbabıdır. «Burada pazarlıksız satış yapılır» levhasını, hükûmetin emirlerine aykırı hareket etmiş olmamak için asmıştır.

Hayri Küner ayak satıcılığından yükselmiş bütün zenginler gibi hasis bir adamdır. «Sivri sinekten yağ çıkarmağa çalışır» dense caizdir. Elli yaşlarında kadar görünür, ama daha gençtir. Böyle yaşlı görünmesi, kendi canına bile cefa etmesinden ilerigelir. Kılık kıyafet düşkünüdür de... Bir şapkası vardır ki, benim her ay maaşımı yatırdığım, keyfi yerinde aşçı onu görse muhakkak: (bir yemeklik yağ çıkartırım ondan) derdi. Amma o fırsatını düşürünce: (Bu şapkanın giyilecek yeri kalmadı, ama ne yapayım; uğur getirir bu şapka.. fesi atıp onu giydim giyeli işim rast gitmiştir. Onu çıkaramam başımdan... Bir kere eşten dosttan utanarak yeni bir şapka alayım dedim, ilk giydiğim gün fıstıklar 20 kuruş birden düştü. İkinci günü üzüm piyasası alt üst oldu. Bir hafta giyseydim sağlam iflâs edecektim. Hemen çıkardım attım yeni şapkamı. Ne dersin? eski şapkamı giyer giymez piyasa düzelmez mi?) diye yağlı şapka giymeyi mazur göstermeğe çalışır.

Böyle giyinmesi biraz da başkaları üzerinde (fazla zengin bir adam) intibaı bırakmamak içindir. Mağazada, depoda çalışan tezgâhtarları ve hamalları çekişe çekişe pazarlıkla tuttuğu gibi haftalıklarını da çekişe çekişe verir. Haftalıkları hiç olmazsa bir gün daha kasada tutmağa çalışır. Öğle yemeklerini çerezle geçiştirmeğe bakar. Vergi taksitlerini en son günde ödemeğe dikkat eder. Elektrik ve su paralarını, ihtar kâğıdını almadan ödemez. Bu hareketleriyle daralan bir insan gibi görünmek ister, hattâ halinden şikâyet bile eder ama dostu düşmanı da, işçileri de bunlara sadece (hasislik) der geçerler.

Hayri Küner yalnız iki hususta cömert görünür: fukaraya para verirken bir.. civar kasabalardan gelen müteahhit gibi toptancı müşterilere ziyafet çekerken iki...

Fakir fukaraya verilmek üzere her gün kasadan 30 tane dantelli kuruş, 10 tane beşlik çıkarır, kasanın üzerine dizer. Gelen fukaranın yaşına, yahut kendi üzerinde bıraktığı (muhtaç adam) intibaına göre bunlardan bir mikdar alır, verir.

Bu paraları dağıtırken içinden «sadaka veren adamın kesesini Allah doldurur» diyen bir baba nasihati geçirir. Onun bu zafını bilen ve müşterilerden daha sadık bir intizamla dükkânı ziyarete gelen fakirler «Allah kesene Halil İbrahim bereketi versin» diye dua ederler.

Toptancı müşterilerle yaptığı pazarlıkta, fiyatı istediği noktada tesbit edemezse, onları içkili bir lokantaya götürür; fevkalâde cömertlik cakasiyle yedirir, içirir ve çok defa bu rakı masasında pazarlığı lehinde neticelendirmeğe muvaffak olur.

Fakat bay Hayri Küner, o günkü perakende alış verişlerde müşterilerinden, fukaraya dağıtılan bu kırk kuruş ile ziyafet

masraflarını ayrı ayrı tahsil etmek imkânını elden kaçırmaz. Sinsi hesaplarla pazarlığı bu maksada göre ayarlar.

Kuru yemiş tüccarı Bay Hayri Küner'in bugün yine ağırlanacak toptancı bir müşterisi var. Mağazanın Isparta seçcadeleriyle kaplı yazıhanesinde yeşil kasanın önündeki masa hazırlanıyor. Kendisi gibi kılık kıyafeti bozuk, fakat ensesi kalın, ağzı sarraf camekânlarını hatırlatan (M...) li bir tüccarla içecekler.. Tezgâhtarı Hurşit, aşçı Sadık ustadan aldığı bir örtüyle masayı örtüyor.

Bay Hayri Küner sandalyasını; dükkândaki alış verişi, fiş kesen tezgâhtarları, kasadaki (Sarıkız) ı, dışarıdaki dört kalın tekerlekli yük arabalarından fındık çuvallarını depoya taşıyan hamalları göz altında tutacak bir köşeye çekmişti: «Bana şu fındıklar (129) a mal oldu. Dinim rabbena hakkı için inan Kerim efendi.. 143 ten veriyorsam seni tekrar buraya bağlamak istediğimden veriyorum.. İki senedir semtimize uğramıyorsun.. hep başkalariyle iş yapıyorsun...

Kerim efendi başını itimatsızlıkla salladı.

«Beş ton fındık içi alacağım yahu.. beş ton bu.. 300, 500 kilo değil... Aramızdaki fark da ne?.. Sen 43 diyorsun.. ben 40 diyorum..»

Hayri Küner gözüyle fındık çuvallarını takip ederek:

«Amma kerim efendi, sen maldan anlarsın. Gezdin dolaştın.. hepsindeki malı gördün.. bendeki ekstra ekstra mal var mı onlarda?

Kerim efendi dudağını kötümserlikle büzdü:

«Canım işte bu da iç fındık, o da iç fındık.. Ekstralığı lâf..» dedi.

«Böyle seyleme!» diye gözlerini açtı Hayri Küner.. «Adam var adamcık var. Başkası gelse, 45 e razı olursam Allah bin türlü belâmı versin.. Fakat seninle hukukumuz kadimdir.»

Bir an durarak sordu: «Nasıl, sineman iyi işleyor mu?» Kerim efendi mendiliyle ağzını burnunu sildi: «Sinemayı kardeşime bıraktım. Müteahhitlik yüzünden (M..) de kaldığım yok ki.. boyuna dolaşıyorum. Bu kuru yemiş taahhüdüne de nereden girdim? İç fındığı (150) den teslim etmem lâzım. Nakliye masrafını düşün. E.. taahhüdü yenilemek için bazı kimselerin gönlünü hoş etmek te lâzım.. 40 tan fazla santim alamazsın benden. Razı değilsen Allaha ısmarladık..» dedi.

Hayri Küner kalkmak ister gibi bir hareket yapan Kerim efendiyi oturuttu:

«Dur yahu, dur, kesip atma.. başka mal da alırsın elbet.. uyuşuruz. Üzüm vereyim mi?. Belki yemiş de lâzımdır.. Bir kaç kalem eşyada fiyatlar uyar belki..» dedi.

Kerim efendi sandalyesinden kalkıp oturarak:

«Yo.. yoo.. Önce fındık işini bitirelim.. başka şey alırsam alırım.. o benim sonraki bileceğim iş..» diye bağırdı.

Tezgâhtar Hurşit, rakı şişesini, kadehleri koydu. Aşçı çırağının getirdiği salata, ciğer, piyaz, şiş kebabı gibi mezeleri masaya dizdi. Korka korka Hayri Küner'e:

«Ekmek karnesini verecek misiniz?» diye sordu.

Karnesiz ekmeği aşçı elli kuruştan hesapladığı için, Hayri Küner karnesini daima yanında taşır.

«Ekmek karnesi mi?» diye eliyle yeleğinin ceplerini aramağa başladı. Bir taraftan da Kerim efendiye dert yandı.

«Zoruma giden şey ne biliyor musun Kerim efendi? Hükûmetin bize üveyı evlât muamelesi yapması.. Memurlarına 16 kuruştan verdiği ekmeği bize 27 den satıyor Bak düşün! Ne kadar kazıklanıyoruz.. Bir ekmekte 11 kuruş.. Amma biz bir malı satarken % 20 den fazla kâr hesaplarsak okkanın altına gidiyoruz. Halimiz dumandır duman.. Bir de kalkmış, ekstra ekstra fındığı 140 kuruştan kapatmak istiyorsun...

«Hah karneyi buldum.. Al şu mereti..» diye karneyi Hurşide uzattı. Hurşit ekmek almağa giderken «kâtip, şu fındıkların bize 56 ya mal olduğunu söylüyordu.. De-

mek kiloda 87 kuruş kazanacak... Halbuki haftalıklarımıza bir lira zammetmeği kabul ettiremedik şu hasis herife..» diye yumruklarını sıkıyordu.

Hayri Küner «demek sizin (M..) de karne yok ha?.. ne yapıyorsunuz peki..» diye sordu.

«Kırk beşten yiyoruz ekmeği... Siz rahatsınız rahat.. bir de pahalı diye şikâyet ediyorsun.. Biz ne yapalım?. Sizden tam 18 kuruş fazla veriyoruz ekmeğe.. 140 dan alırsa kilo başında iki kuruş ya kalır, ya kalmaz. Ben de bu işi babamın hayrına yapacak değilim ya.. İşine geliyorsa verirsin...

Hayri Küner lâfı başka vadiye sürüklemek için deminki şikâyetine bıraktığı yerden devam etti:

«Devir memur devri azizim.. Sana şekeri 5 liraya verirse.. memur 130 dan alır.. sen basmayı dışarıdan üç liradan güç alırsın.. memur gider komparatiften (85) e donatır çoluğunu çocuğunu (1)... Zeytinyağları, sabunları, makarnaları yağdırıyorlar.»

Kerim efendi de ayni hırsla:

«Bedava elbise, ayakkabı da caba..» diye kükredi.

Hayri Küner kadehlere rakı koyarken elleri titreyordu:

«Benim bir kapı karşı komşum vardır. Alt ucu herif bir öğretmen.. Gün geçmez has unlar, baklavalar, börekler gider fırına.. Üstünü de örtmezler domuzluklarından.. fakir fukara görüp de özenecekmiş.. ne umurlarında. Gazinodan, sinemadan çıktıkları yok.. Biz gidemiyoruz doğrusu.. Dedim ya.. memur devri..»

Kerim efendi birisi duyacakmış gibi sesini yavaşlattı.

«Kim bilir.. belki de sınıf geçirmek için para sızdırıyor çocukların babalarından.. Bizim orada böyle yapan öğretmenler var. Zaten memurların hepsi rüşvet yiyici oldu. Ben biliyorum onlardan çektiğimi.. Belediyeye mi, maliyeye mi, askeriyeye mi hangi birini doyurayım şaşırdım kaldım..»

Hayri Küner kadehini aldı..

«Allah sonumuzu hayır etsin birader.. Hadi birter tek parlatalım.. buyur!..» dedi.

***

Kuru yemiş tüccarı bay Hayri Küner'in «kapıkarşı komşum» dediği ilk okul öğretmeni Bay Muhlis Azsöyler, eve bir torba şekerle dönüyordu. 45 yaşlarında zayıf nahif bir adamdı. İyi gıda alamayan insanlarınki gibi gözlerinde bir baygınlık, şakaklarında bir çöküntü vardı. Her zaman taze bir haşarılıkla dolan sınıflarda (25) sene haşır neşir olmanın neticesi hançeresinden muztaripti. Karısı, ihtiyar anası ve 3 çocuğuyla iki buçuk odalı şu evde barınıyordu. Bütün dar gelirli insanlar gibi üzüntüsü de eğlencesi de evindeydi... Sabahları yataktan kalkınca çocuklariyle yastık döğüşü yaparlardı. Akşamları kâğıt oynar, yahut ut keman ve def ile fasıl geçerlerdi. Bazı gün çocuklar okusun diye iyi kitaplar getirir. Bazan da getirdiği açık saçık bir kitabı okumamalarını tenbih eder, fakat onların gizli gizli okumalarına imkân verirdi. Ve onlar geceleyin bir köşede işlerile meşgul olurken karısına, o romanın mevzuuna benzer bir hikâye uydurarak anlatır. Düşen bir kızın veya erkeğin akıbetine dikkat nazarlarını çekecek şekilde konuşur, sebeplerini izah ederdi. Çocukları kulak misafiri oldukları bu hikâyeden sessiz sessiz hislerini alırlardı.

Lâkin karısı bu terbiye sistemine bir türlü ayak uyduramazdı. Babalarının, çocukların terbiyesini bozacağını iddia ediyordu. O şiddetli bir disiplin taraftarı idi.

Kapıyı açan ortanca çocuğu, 11 yaşında Gülser «babam geldi!» diye neşe ile bağırdı.

Büyük oğlu 16 yaşında Turgut okumakta olduğu «Aşkın Birinci Şartı» romanını yüklükteki yataklar arasına gizledi. «Babam bu romanı okumayın, demişti. Görürse benimle bir hafta konuşmaz. İki defa

(1) Sümer Bank satış mağazosına halkın verdiği ad. Kooperatifden bozma kelime.

da sinemaya gidemem.» diye düşündü. Usulca dışarı, sofaya çıktı.

Anneleri Müzeyyen hanım, küçük kızının üst başını yıkadığı mutfaktan seslendi:

«Şeker verdiler mi hu?»

Babasının yerine Gülser cevap verdi:

«Vermişler.. getirdi anne..»

İhtiyar valide Safiye hanım namaz kılıyordu. «Eşhedüenlâ-ilâhe..» diye sesini yükseltti ve tanrıdan başka şey düşünmemek gayretine rağmen şimdi bir şekerli kahve içebileceğini aklından geçirdi.

En küçük kız Neş'e babasının elindeki torbayı yakalamış, henüz konuşmasını öğrenmediği için sadece: «baba.. mama..» diye Bay Muhlisin yüzüne sevinçle bakıyordu.

Muhlis bey kısık, hastalıklı bir sesle:

«Bizim değil kızım.. mama.. kaka» dedi. Okulda bir bekâr arkadaşın ikram ettiği fakat «şimdi yemek yedim. Sonraya kalsın.» diye sakladığı sakız leblebilerini cebinden çıkardı:

«Al.. cici mama sana.» dedi. Küçük kız sakız leblebilerini mini mini avuçlarında sıkı sıkı tutarak mindere gitti, oturdu. Ve dört dişi ile leblebileri kemirmeğe çalıştı.

Bay Muhlis torbayı bir çiviye astı, sonra caketini çıkarıp muslukta terlerini yıkamağa gittiği sırada Gülser Neş'eye yaklaştı, yavaş bir sesle:

«Neş'e.. hani bana mama..» diye kendine pay istedi. Neş'e başiyle «Sana yok!» demek ister gibi bir işaret yaptı ve sırtını döndü.

Gülser yalandan, ağlama taklidi yapınca Neş'e, ağlamaya dayanamadığı için ağzından iki lebleli çıkarıp verdi.

Müzeyyen hanım mutfaktan çıkmıştı. Soda ve sabundan buruşmuş ellerini oğuşturuyordu: «yine çocuğun yemişlerine musallat mı oldun?. Seni gidi hınzır kâfir» diye bağırınca Gülser ağzındaki leblebileri diliyle yanaklarına itti. «Almadım vallahi anne» dedi.

Muhlis bey peşkirle yüzünü kurularken tekrar sofaya döndü. Turgut babasına: «Yemekten sonra kâğıt oynıyacak mıyız?» diye sordu. Annesi:

«Sen gidip şu tatil aylarında olsun babana yük olmamak için, kendine bir iş arayacağına, sade oyun düşün..» diye çıkıştı. Turgut: «Anne, oyun da mı oynamıyalım artık.» diye sızlandı.

Annesi devam etti: «Oyunun sırası mı! Şu fıstıkçının oğlu kadar da olamıyorsun.. oğlan senden küçüktür, amma boş oturmuyor. Oysa ki onların paraya ihtiyaçları yok.. babası koskoca kuruyemiş tüccarı.. Babanın bir aylık maaşını o, uşaklarına haftada veriyor. Öyleyken oğlu seyyar satıcılık yapıyor. Babası da öyle yetişmiş. Çalışan kazanır elbet.. Sen hazır yemeğe alıştın.. sanki mebus çocuğu.. Kime güveniyorsun?. Amma kabahat hep kocamla, baba annenizin. Sizi şımartan onlar.. Eğlenmek çocuğun hakkıdır. Büyüdüğü zaman nasıl olsa ev gailesi çekecekler diye senin çalışmana engel oldular. Şimdi kadınlar bile çalışıyorlar. Çalışmak ayıp mı?»

Safiye hanım tesbihini çekmiş, seccadesini topluyordu. «Kızım.. çocukları işe koydunuz da ben mi çıkardım?.. Niçin böyle söylüyorsun.. ben sade bizim zamanımızda çocukları işe sokmazlardı, dedim.. Eh.. çocuk çocukluğunu bilirse kemikleri peklesir derler. Doğrusunu istersen insan çocukluğunda eğlenirse eğlenir, büyüyünce insana yalnız çalışmak kalır...

Bay Muhlis bu münakaşanın önünü almak için:

«Çocuklar!. Bakkal Salim efendiye şekeri hanginiz götüreceksiniz? diye sordu. Turgut kaşlarını çatarak:

«Ben gitmem.. o kel herifin yüzünü gördüğüm zaman tüylerim diken diken oluyor. Ağzı her zaman leş gibi rakı kokuyor.»

Gülser gönüllü çıktı: «Ben giderim baba» dedi. Bakkal Salimin tenhada ötesini berisini gıdıklaması hoşuna gidiyordu.

Müzeyyen hanım: «Durun bakalım.. Şekeri gene satıyor muyuz efendi? Bu ço-

cuklar şeker yemiyecekler mi hiç?» diye sordu:

Bay Muhlis'in sesi, teessüründen biraz daha kısıldı:

«Yavan ekmeğe razı olursanız şeker kalsın.. Aldığım maaştan ev kirası ile su, elektrik parasını çıkardın mı, sade ekmek parası kalıyor. Kömür, sebze, et parası nerede? Gelecek ay 4 lira da yol parası vereceğim. Bereket hükûmet arada sırada şeker veriyor da satıyoruz. Yoksa siz et yüzü göremezdiniz. Çamaşırları yamıyarak giyeriz amma yemeden durulmuyor!»

Karısı ümitsizlikle başını salladı:

«Hükûmet erzak veriyormuş, neye yarar. Bizim boğazımızdan geçmedikten sonra!..» gözlerini eteğiyle sildi.

Safiye hanım «Şekerin hepsini de satacak mısınız?» diye bezginlikle söylendi.

Bay Muhlis az kazanan erkeklerin o utançlı bakışlarını yere dikti. «On kilo sekiz yüz gram şeker düştü hissemize. 800 gramını alıkoyun.. üst tarafını çocuklar götürsünler.» dedi. Ve sonra yaptığı işin menfaat tarafiyle utancını örtmeğe çalıştı: «10 kiloda (3) er liradan 30 lira elimize geçecek. 20 sini borca tutarlar, geri kalan 10 lira ile yarım kilo pirzola, bir kilo fasulye alsınlar, akşam karnımızı bir âlâ doyuralım. Yakında kaput bezi verecekler. Kaput bezine ihtiyacımız yok.. demek ondan da 25 lira kadar bir para geçegeçecek elimize..» ve anî bir kararla ilâve etti.

«Bunun için sizi bu akşam bir gazinoya götüreceğim..» Bunları söylerken içine tuhaf bir gurur doldu. Daha kuvvetlenmişti sanki..

Bu haber çocukları çılgına döndürdü. Sevinçten önce birbirlerine sonra baba annelerine, babalarına ve annelerine sarıldılar. Onları oda içinde döndürdüler. Küçük Neş'e de anlamadığı bu sevince katıldı, dişlerini göstererek güldü. Ve odanın içinde koşuştu.

Müzeyyen hanım «Gazinomuz kusurdur... Oraya vereceğimiz para ile bir kilo et alırız» diye itiraz etmekle beraber, o da bir kaç aydır sandıktan çıkarmadığı biricik ipek entarisini giymeği ve hele insan içine bu kıyafetle çıkmayı için için arzu ediyordu. Fazla ileri gitmedi.

İhtiyar kadın bu nikbin havadan faydalanarak:

«Madem şekerimiz var, ben de bari bir kahve içeyim.» diye cezveyi bir emri vaki ile ateşe sürdü. Müzeyyen hanım sadece içinden «Neş'enin şekerine ortak olacak amma ne denir, bu da koca bir bebek..» diye geçirdi.

Gülser Şeker torbasını alıp çıktı. Kız gittikten sonra Müzeyyen hanımın aklı başına geldi. «Koskoca oğlan dururken elin sarhoş herifine kız yollanır mı a efendi. Sen ne biçim babasın?» diye çıkıştı.

Turgut odadan sıvışmıştı bile...

Bay Muhlis «Canım, sen de işi izam ediyorsun.. Gülser daha tırnak kadar kız..» dedi.

«Sende bu genişlik, bu yumuşaklık varken, ben bu çocukların akıbetinden korkuyorum» diye söylenerek mutfağa girdi.

***

Pazarlığı öğle yemeğindeki rakı ile sona erdiremiyen Bay Hayri Küner müteahhit Kerim efendiyi deniz kıyısındaki çalgılı gazinolardan birine götürmüştü. Bol bir meze ile süslenmiş masalarına, etraflarındaki dondurma yiyen, kahve içen ma... lar kıskanç gözlerle bakıyorlar, hınçlı alaylarla zehirli dillerini uzatıyorlardı.

Biraz ileride, ağaç altındaki boş masaya, öğretmen Muhlis Azsöyler, karısı ve iki çocuğu Turgut ve Gülser geliyorlardı. Küçük Neş'eyi baba annelerine evde bırakmışlardı. Kalabalıkta yürümesini şaşıran, herkesin kendilerine baktığını sanan Müzeyyen hanım ve çocuklar özenerek giyinmişlerdi. Turgut sandalyayı devirdi. Hepsi kıpkırmızı oldular ve gülümsemeğe çalıştılar.

Bay Muhlis baygın gözlerini etraftaki masalarda, çekingen dolaştırdı. Bir tanıdık aramaktan ziyade masalarda neler yenip içildiğini görmek için bakıyordu. Masalar-

AYIN İÇİNDEN :

Ankara Üniversitemizin yeni Fen Fakültesi. Ankara Üniversitemiz resmen bir fakülte daha kazandı. Hukuk Fakültesinin, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin, Ziraat Enstitüsünün çalışmalarını tabiat ve canlı varlıklar âlemindeki araştırmaları ile kuvvetlendirecek olan fen fakültesi, devlet merkezimizin ilim ve kültür havasında her gün yeni çizgilerle daha kuvvetle beliren genç üniversitemiz için taze bir kuvvet teşkil ediyor. Bu sene, ilim ve kültür kervanına Fen Fakültesinin katılmasiyle genç Ankara Üniversitesi tam bir üniversite haline gelmiştir. Fakat denilecek ki, Tıp Fakültesi henüz gerçekleşmiş değildir. Halbuki İstanbul Üniversitemizde tıp fakültesi en önemli fakültelerden biridir. Buna mukabil Ankaranın, hakikatte Ziraat fakültesi demek olan, bir ziraat enstitüsü vardır ki, canlı bir üniversite şehrini andıran, geniş bir sahaya dağılmış binaları ile, sayısı hemen hemen kırka varan enstitülerile, modern laboratuvarları ve çalışmalarile emsaline az tesadüf edilen ilim müesseselerimizden biridir. Kültürümüzün diğer safhalarında olduğu gibi üniversite teşkilâtı ve çalışmaları bahsinde de şimdiye kadar örnek bilhassa Fransadan alınmıştır. İstanbul üniversitesi bu örneğe göre kurulmuştur. Halbuki dünyada Sarbonne'dan gayri de büyük üniversiteler vardır ve ziraat fakülteleri, mühendis fakülteleri bu üniversitelerin ayrılmaz birer parçasıdır. Amerikan üniversitelerinin başta gelenlerinden biri olan Cornell üniversitesinde ziraat fakültesi vardır. Missouri üniversitesi ziraat fakültesile nam salmıştır. Memleketimizde şehir hayatını ve şehirciliği temsil eden en büyük şehri-

---

da bira ve rakı şişeleri gördüğünü sanıyordu.

Bay Hayri Künerle göz göze geldiler. Bay Muhlis tüccarı nezaketle selâmladı ve bu esnada, mıntakasındaki masalardan birini işgal edin bu çekingen aile reisine, can sıkıntısını ve memnuniyetsizliğini gizliyemediği bir nezaketle ne emredildiğini soran garsona: «Üç şişe bira!» diyordu. Kapıdan girerken biranın 85 kuruştan satıldığını büyük teneke levhada okumuştu.

Karısı, Bay Muhlis'e endişe ile baktı. Fakat Bay Muhlis iki porsiyon kaşar peyniri istedi ve zihnen bu gecenin kendiline 3,5 liraya patlıyacağını hesapladı. Cebinde beş lirası vardı.

Öğretmenin masasına bira ve kaşar peynirleri geldiği sırada Hayri Küner Kerim efendiye eğildi. Pazarlıktan daha çok lezzet veren bir hırsla:

«İşte azizim, sana bugün söylüyordum ya, hani şu bizim karşı komşumuz öğretmen yok mu, bak şu masada çoluğu çocuğuyla birlikte bira içiyor. Bu, hemen hemen her akşam böyle.. Alt ucu bir öğretmen yahu.. Amma insanın arkasında koca bir hükûmet varsa, ekmeğe, una, şekere, yağa, sabuna ucuz ucuz doymuşsa böyle zevk etmez de ne yapar?. Hükûmet de, millet de sanki bunlar için çalışıyor. Bana kalırsa birader, bir dükkâna memur alış verişe geldi mi? beş on kuruş fazla istemeli.. Fiyatları yükseltmeli. Hak, adalet yerini bulsun. Karısının üzerindeki elbiseye de bak.. ipekli.. Hükûmet basma verdi mi hanım hemen bize damlar. «Yirmi beş metre basm averdiler, bize fazla geliyor. 15 metresini isterseniz size satalım. Biz 185 den aldık» der. Fazla geldiği filân numara.. hanım basma giymeğe tenezzül etmiyor. Üstelik (85) e aldıklarını 99 kuruş kârla bize sokmağa çalışıyor. Amma dışarıda 250 den almaktansa çoluk çocuk giysin diye (185) i seve seve kabul ediyoruz.

Kulağına eğildi:

«Hükûmet adamları el birliği etmiş, bizi soyuyorlar birader. Gel bari biz birbirimizi kollayalım. Sen 20 para yüksel, ben 20 para ineyim 142 den al şu fındıkları..» dedi.

miz olan İstanbulda kurulan üniversitenin bir ziraat fakültesi olmıyabilir, fakat ziraî mıntakanın ortasında gelişen Ankara üniversitesinin temel fakültelerinden birinin ziraat fakültesi olması kadar tabiî bir şey olamaz. Memleketin sınaî inkişafı ile muvazi olarak, kurulmakta olan yüksek teknik okulun da yarın, Ankara üniversitesi birliğine girmesi, zamanın icapları neticesinde üniversite gelişmesinin aldığı istikamete uygun olacaktır. Muhtelif fakülteleri ve enstitüleri ile zaten gerçekte var olan Ankara üniversitesine, resmî formalite de tamamlanarak bir birlik verilmesi ve bu suretle Ankaramızdaki ilim ve kültür hayatının daha da canlandırılması işini, bu mesele ile ilgili makamların ehemmiyetle ele alacağına inanıyor ve bunu candan diliyoruz.

Üniversite Haftası: Yaz tatil aylarında hem Ankara Üniversitemiz, hem de İstanbul Üniversitemiz memleketimizin iki ayrı köşesine, Antakyaya ve Samsuna, bilgilerinden bir şey vermek için gittiler. Bilgiyi, küçük bir zümrenin malı olmaktan çıkarmak ve halk arasında yaymak fikri şüphesiz tutacağımız, tahakkuku için elimizden geleni yapacağımız bir gayedir. Bu yolda atılacak her adıma yardım etmek, onu kuvvetlendirmek gerektir. İki üniversitemizin memleket gezintilerini ve iki ayrı memleket köşesinde birer «Üniversite Haftası» yapmalarını böyle bir gayeye hizmet etmek istiyen teşebbüsler olarak telâkki edebiliriz. Yalnız, bu «üniversite haftaları» sadece birer konferanslar serisi olmaktan çıkarsa, gidilen yerdeki halkla, münevverle karşılıklı bir alış veriş haline gelirse, daha verimli neticeler alınacağına, gayeye daha da hizmet edileceğine kaniiz. Üniversitelerimizden giden heyetler seçtikleri bölgede bir hafta değil de daha uzun müddet kalsalar, o bölgenin coğrafyasını, tarihini, iktisadını, folklorunu, sosyal hayatını ilh.. tetkik ederek ve araştırmalarının neticelerini kendi ilim sahalarının geniş görüşü ile terkip ederek halka bildirseler, konferanslar dinleyici için hem daha ilgilendirici, daha canlı, hem de daha öğretici olur. Bu suretle konferanslar, peşin olarak hazırlanmış üniversite takrirleri olmaktan çıkar ve giden heyet halka kendi bilgisinden verdiği kadar halktan ve o bölgeden de kendisi yeni bilgi, araştırma materyeli elde etmiş olur. Bundan başka, bu tetkikler broşürler halinde neşrolunabilir ve memleketin muhtelif bölgeleri muhtelif tabiî ve sosyal cepheleri ile her sene, birer birer, daha geniş okuyucu kitlesine tanıtılmış olur.

YAYINLAR:

Vercors, Le Silence de la Mer, Les Cahiers du Silence, Londres, 1943. s. 46.

Bu küçük eser ilk olarak Pariste **Editions de Minuit** ismini taşıyan gizli bir teşkilât tarafından 1942 şubatında - yani işgal altında - tabedilmiş, ikinci tabı Fransada yazılan eserleri Londrada neşretmek için kurulan **Les Cahiers du Silence** (Sükût Defterleri) teşkilâtı tarafından yapılmıştır. Bu şartlar altında neşredilen bir eserden ne beklersiniz? İşgal altındaki Fransanın en gizli ruhunun; en derin hakikatının küçük bir parçası olmasını. Şimdi hikâyeyi okuyalım: asil fakat fakirleşmiş bir fransız ile yeğeni evlerine bir Alman zabiti almağa mecbur oluyorlar Birbirlerine hiç bir şey söylemeden Almanla konuşmamağa, o konuşsa bile kendisine cevap vermemeğe karar veriyorlar. Alman zabiti de asil - o tam bir nazi değil, bir junker; memleketinde iken şatosunda yaşar, ava giderdi. Fransız kültürüne âşıktı. Ev sahiplerinin kendisine hiç yüz vermemelerinden âdeta memnun, bu gururlu öfkelerinden Fransanın uşak olmağa razı olmadığını, Fransız kültürünün dirileceğini, hattâ kendi tabiriyle Fransa ile Almanyanın istikbalde «evlenebileceklerini» anlıyor. Her gün sessiz Fransızlara düşündüklerini, onlardan cevap beklemeden, anlatıyor. Konuşamıyan genç kızla zabit arasında hafif bir romantik alâka bile beliriyor. Fakat bir gün Alman zabiti Parise gidiyor, orada na-

zi fırkasına üye olan kardeşi ve bir çok ona benzer başka Almanlarla görüşünce anlıyor ki, «Almanların niyeti Fransa ile evlenmek değil, onun ruhunu, kökünü yıkmak, Fransız kültürünü zehirlemek, Fransızları bir daha dirilemiyecek hale sokmaktır. Bu vaziyet karşısında artık Fransada kalmamak kararını vererek Doğu cephesine gitmek üzere gönüllü yazılıyor. Maksadı harbetmek değil, sadece ölmektir, ve kararını Fransızlara «Cehenneme gidiyorum» diyerek anlatıyor.

Peki - böyle bir olay 1940 ta cereyan etmiş olabilir. Fakat okuyunca insan 1914 harbini bile değil - çünkü o harpte Fransızlar mağlûp olmadılar - 1870 harbini hatırlıyor. Fransız edebiyatında buna benzer, meselâ bir Alsace kızı ile bir Junker zabitinin aşkını anlatan **Les Oberlé** romanı var, de Maupassant'ın 1870 işgaline dair hikâyeleri var. Aynı hava, aynı asaletlerin çarpışması. Bir Junker tipi 1940 işgalini ne derece temsil eder? Paristeki kardeşi ve onun fırka dostları ve onlara kafa tutan Fransızlar - biz asıl onların hikâyesini okumak istiyoruz. Belki meşhur bir muharririn müstear bir isimle yazdığı bu küçük hikâye güzel, sedeften bir kabuk gibi güzel. İçi kof. Harbe dair okuduğumuz her yeni eserden sonra aynı şeyi tekrar etmeğe mecbur oluyoruz: bu da değil, bu da değil! Başka bir şey bekliyoruz - yeni bir şey!

Nermin MENEMENCİOĞLU

Milliyetçilikve insaniyetçilik.

Ulusun Fikir Hareketleri sayfasının daimî iki üç yazıcısından biri olan Gazi Terbiye Enstitüsü Terbiye öğretmeni Dr. Halil Fikret Kanad'ın Milliyetçilik ve İnsaniyetçilik adlı yazısını okuduk. (3 eylül 1943). Bu yazısında Fikret Kanad'ın milliyetçilikle insaniyetçiliği birleştirdiğini, bunların arasında aykırılık bulmadığını görerek sevindik. Çünkü biz bu fikirdeyiz. Bu fikirde olduğumuzu tekrar tekrar yazdık. Fikret Kanad'dan bunu teyit eden bir kaç satır okuyalım: «Hümaniteden (yani insanlıktan) millet sevgisine doğru akışta gayri tabii bir hal yoktur. Çünkü iyi insan yakın muhitinde yaşıyan bütün vatandaşları için de her vakit iyi olmağa mecburdur. İyi bir insanın kötü bir vatandaş olmasını akıl ve mantık kabul edemez.»

Yalnız F. Kanad'ın yazısında üçüncü paragraftaki fikrini bulanık ve müphem bulduğumuzu söylemeliyiz. Bu paragrafı aynen alıyorum: «Milliyetçiliğin insanlıkla telif edilemiyeceğini iddia edenler arasında Amerikanın veya Avrupanın serbest ve demokrat havası içinde yetişmiş ve tahsil görmüş kıymetli Türk aydınları bulunduğu gibi ayni manevî hava içinde kendini yetiştirerek bu telâkkiyi benimsemiş olan vatandaşlara da rastlanmaktadır.» Fikir Hareketleri sayfasında, hemen hemen bütün devamlı sayfa arkadaşları gibi Almanyada tahsil etmiş olan ilk terbiye doktorumuzun bu hükmünü tamamiyle hatalı bulduk. Serbest ve demokrat bir hava içinde hakikî manâsıyla serbest ve demokrat havayı benimsemiş olan insanların millet ve insanlık sevgisini birbirine aykırı görmelerini ve hem milletlerini, hem insanlığı sevmemelerini, tek taraflı ve totaliter olmalarını akıl ve mantık kabul edemez. Biz hakikaten demokrat ruhlu insanlar arasında böyle bir insan tanımıyoruz, bu gülünç bir tenakuz olur. Millet sevgisini ve insanlık sevgisini birbirinden ayıran, bunları birbirinin zıddı gibi gören fikir cereyanı Avrupada otarşi ideolopisi içinde insanlığa arkasını dönen, ırkçılık yaparak milletleri, keyfî bir surette, üstünlük - aşağılık tasnifine tâbi tutan, üstün mertebeye konanların aşağı mertebeye konanları köle gibi kullanabileceğine inanan ve bunları okullarında hakikat diye okutan ideolojidir. Meselâ Dr. Fikret Kanad'ın daha geçen yıl çıkardığı «Milliyet ideali ve topyekûn millî terbiye» adlı kitabında (1942) göklere çıkardığı faşist yâni nasyonal sosyalist terbiye, milletle insanlığı geniş bir surette birbirinden ayıran, bütün insanlık medeniyetini bir tek milletin ihtirasları bakımından gösteren, başka milletleri bir tek milletin menfaatları bakımından tasnif eden ve bunu bütün gençlerine ve çocuklarına mutlak hakikat diye öğreten terbiye sistemi, böyle bir ideolojinin zebunu olan bir terbiye sistemidir. Milletle insanlığı birbirine zıt ve düşman görenleri böyle totaliter, tek taraflı ve otarşi çıkmazına saplanmış bir ideolojiye hayran olanlar arasında aramak akıl ve mantık kaidelerine daha uygun olur.

25 Kuruş

Alâeddin Kıral Basımevi - Ankara (4591)